SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA IV
BROJ 33

Uredništvo Francuska 7 tel 28 098
Administracija Kardeljeva 31, tel. 24-001

BEOGRAD, UTORAK, 14 AVGUST 1951

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
8 dinara

PREDRAG MILOSAVLJEVIĆ

FRESKE NA IZLOŽBI SREDNJEVEKOVNE UMETNOSTI

Rođenje Hristovo — detalj (Manastir Sopoćani)

Sa spomenika naše srednjevekovne umetnosti, u mnoštvu kopija fresaka i odliva plastike, krenula je pre dve godine povorka velikih prividjenja, vizija, dragocenih ostataka našeg monumentalnog slikarstva, građevinarstva i skulpture. To je umetnost koja se inače ne kreće, koja je na mestu gde je podignuta sačekala sve sile, elementarne i ljudske. U dubokoj starosti, za kratko vreme pridružila se savremenoj umetnosti na izložbi u Parizu, na kojoj je prikazana i na sugestivan način — sa rekonstrukcijama u prirodnoj veličini. Trud nije ostao bez rezultata, jer se o našoj staroj umetnosti potvrdilo pred širokom javnošću i naše i strano mišljenje koje ona zaslužuje: da se evropska umetnost ne može obuhvatiti kao celina bez naše umetnosti, da je sa njom potpunija, jasnija, još značajnija. Tako su najlepši spomenici naše srednjevekovne kulture ostali u krilu opšte evropske civilizacije.

Ova značajna izložba održava se sada u Zagrebu, u prostorijama Umetničkog paviljona na Zrinjevcu. Ona je tamo nešto smanjena, ali i u tom obimu dozvoljava da za trenutak zamislimo celinu ovog velikog blaga. Jer ona svedoči da se iza svakog od ovih fragmenata nalazilo mnoštvo drugih i da je iza svega postojala snažna, sugestivna, monumentalna umetnost koja se mogla razviti samo u organizovanoj zajednici i u jednoj kulturi u poletu. I ona još svedoči da se ova umetnost mogla zamisliti kao rezultat razvoja opšte materijalne kulture, koja je, nažalost kao pokretna, iščezla u buri naše istorije, da nam ostane u ovoj jednačini stvaralaštva uglavnom nepoznata.

Danas ona ne otkriva celu svoju istoriju. Njen malo poznati slikar odavno je otsutan. Ona govori nama, modernoj generaciji, pokoljenju koje prisustvuje njenom ispraćaju na put koji vodi delimičnom ali neminovnom umiranju. Setimo se da pred mnogim od ovih dela, ako bismo stajali ne pred kopijama nego pred originalima, stajali bismo možda u poslednjoj deceniji njihovog postojanja. Značaj ove izložbe i drugih sličnih radova na kopiranju fresaka sastoji se u tome što je kopiranje naročiti i, nažalost, možda najsigurniji način njihovog konzerviranja. Pred nemoći da se sačuva original, to su utešni radovi sa ciljem da se bar sačuva uspomena.

Setimo se da su ove ruševine i ostaci uspomene na veliku kulturu koja se nekada, u klasičnoj kolevci i u slovenskom zagrljaju, razvila na našem cvetnom tlu. Umetnost koja je rasla i jačala sve do svoje zrelosti, u doba kad su se u svetu stvarali osnove i uslovi za razvoj Renesanse, kad su se u Evropi otvarala vrata progresu i civilizaciji. Ali na pragu tog srećnog doba, posle tri bogata veka, u našim zemljama razvoj će biti poremećen ili zaustavljen, da ustupi mesto stagnaciji, robovanju, vekovnim ratovima i nemirima. Od tog doba ovi spomenici, svedoci slobode, postaše svedoci stradanja. Zato na ovoj izložbi gledamo oba čina ove naše drame. U završnom, ovom koji danas posmatramo neposredno, teško je prepoznati osakaćene i povređene figure, lišene boja i kontura, ili bez nogu, ruku, očiju prstiju, ove avetinjske figure putnika iz daleka, povratnika sa naših krstaških ratova. Jer nekada... »katedrale behu bele«...

Naša arheologija objavljuje s vremena na vreme utešne vesti da se broj ovih spomenika stalno ne smanjuje nego i da raste, u otkrivanju novih, sa konserviranjem i restauriranjem starih. U suštini, slika je ista. I novi i stari, mnogi od ovih fragmenata govore i danas snažno o svom postanku i svom stvaraocu. U njima je silâ da nas ponesu, da nam sugestivno i rečito evociraju sva velika osećanja koja je nekadašnji slikar, i posle svečane liturgije, znao da dovikne vekovima. Kakva je to snaga tako daleko od njegove postojbine i epohe?

Sećate se onog starca sa freske u Studenici kako pruža ruke majušnoj Bogorodici, sedog, velikog starca kako širi ruke prema detetu. Možemo i ne znati ko je onaj starac ili ona devojčica, ali razumemo te pružene ruke, široki i srdačni gest, njegovu dobrotu, lepi izraz njegovog lica, gospodsko držanje, svečani trenutak ovog čina, skup koji mu prisustvuje. Ruke koje prihvataju, ruke dobrodošlice, simbolične ruke kontinuiteta... Ili skrivenih suza anđela sa Raspeća u Gračanici i u svim drugim crkvama... Ili širokog i direktnog pogleda Anđela iz Mileševe, očiju koje traže vaše oči, očiju anđela kome je podareno svakidašnje mirno i sređeno lice lepe žene — pogled bistar, nepomućen (pogled od koga bih, da sam konzervator fresaka, zazirao)... ili, još zagonetnijeg, dugog pogleda Svetog Panteleona iz crkve u Nerezima, koji više ne sumnja u vašu veru, nego, možda, samo u naše slikarstvo... Setite se zagrljaja Bogorodice sa Piete u Nerezima, scene koja se nebrojeno puta ponavljala u našoj dramatičnoj istoriji, u narodnoj pesmi,' u svakidašnjem životu... Ili vapijućeg bola i užasa u Plaču Rahile, izraženog ne suzama nego rukama, u ovoj sintezi protesta, za koji slikarstvo teško može naći jači i sugestivniji izraz... Setite se onih lepih, pažljivih, nežnih ruku koje teše Bogorodicu, i njenih materinskih, kako prihvataju mrtvu ruku na skidanju s krsta u Sopoćanima i Mileševi. Ta velika osećanja, najbolja do kojih se možemo uzdići, govore ovim diskretnim, mirnim gestovima, koje evocira slikarstvo u svojoj zaobilaznoj, snošljivoj, uzdržanoj priči kojom ne želi da vam smeta zato što vam stalno govori o boljem i uzvišenijem, da tu priču ne biste slušali nego osetili... Ili, o nedostojni slikaru, seti se velike scene žalosti i saučešća u Smrti Bogorodice u Sopoćanima ,velike simfonične scene o ispraćaju, pietetu i rastanku, najveće kompozicije našeg srednjevekovnog slikarstva, svog vremena u Evropi i svih vremena kod nas, veličanstvene scene na kojoj je unisono, u horu jedinstvenog osećanja, u horu linija, boja i pokreta, zajedničkog pokreta glave prema zemlji svih profanih i prema nebu svih posvećenih, jedinstvenim ozbiljnim pogledom celog mnogobrojnog zbora, izraženo poštovanje i zahvalnost slike koja više uzbuđuje i od barokne Sahrane grofa Orgaza u crkvi Svetog Tome u Toledu... Ili, setite se Poklonjenja kraljeva iz crkve u Bermu kod Pazina, svečane kavalkade, naslikane bojama radosti, svetlim, cvetnim bojama iz vrta ove naše skromne Renesanse...

I setite se spoljašnjeg izgleda ovih spomenika, okvira ovog slikarstva, njegove jednostavnosti: kako se ovi hramovi ne ističu, kako ne dominiraju u predelu, ne nadmašuju visinu razvijenog drveta, ne leže na uzvišenici, kako su daleko od gradova. Ista jednostavnost i skromnost ponavlja se u unutrašnjosti crkava, na freskama čija monumentalnost počiva na uprošćenom i sintetičnom. Snaga ovog slikarstva zasniva se na mirnom izlaganju, lakonskom, virtuoznom načinu izražavanja, u širini crteža i kolorita, u njegovom narodnom duhu i jeziku. Ako je poreklo ove umetnosti u klasičnoj postojbini za nas uglavnom isčezlog grčkog slikarstva, a njen razvoj u otmenoj Vizantiji, njena treća pojava među Slovenima (novodošavšoj naciji koja se razvija oko ideala slobode i nezavisnosti) dobija karakter u mnogo čemu narodni. Ona se širi po našim zemljama u nedogledan broju spomenika, onako kako osvaja kultura širokih slojeva, nedeljiva u mnogim prilikama u našoj istoriji. Ako bismo govorili o celini ovog slikarstva, i izvan okvira ove izložbe, našli bismo se pred delima jednoobraznim, tipičnim za izvestan period i izvesno područje. I skoro redovno pred delima bezimenim. Umetnost koju obično nazivamo crkvenom, dvorskom, feudalnom, umetnošću plemstva, tj. visokih društvenih klasa, da označimo njene protektore i organizatore, ustvari je delo čitave zajednice, delo nepoznatih slikara, pretstavnika više pokolenja umetnika i zanatlija, koji očigledno nisu bili pretstavnici samo jednog sloja. Neka njihova imena, dosad otkrivena, potpisana su skromno i skrušeno. Ostala, zagonetna, zbrisana u toku naše burne istorije, ili, još verovatnije, samo izgovarana u narodnom predanju, i šaputana, i najzad nestala u šumu vetra i lišća, onako kako nestaju i važniji događaji i činjenice. Tako nam ova kratka imena, postojeća i prezumptivna, najčešće ne govore više od imena reka ili cveća: da su to imena iz naše zajednice, iz naših slikarskih škola. I tako, to zasad anonimno delo postaje nacionalno, u skladu sa prilikama u kojima nastaje ova umetnost u procesu crkvene emancipacije, u jednoj razvijenoj, nezavisnoj i snažnoj državi. Jer za razliku od velikih vizantiskih uzora sa svečane povorke velikodostojnika i svetitelja, naše slikarstvo, u mnogo čemu neverno ovoj tradiciji, unosi nemir i strujanje u

(Nastavak na trećoj strani)

Gustav KRKLEC

Taj sam

Ljetopis mog srca ne poznaje međâ,
ma me život često obori na leđa.

Dune vihor, grâd mi svu ljetinu ote.
Ja pokupim poljem zrnevlje ljepote.

Lakše meni dođe tovariti vreće
no li tavoriti oko sitne sreće.

Ni tucati kamen, ni krčiti šumu
teže nije nego robovati umu.

Umoran od misli, mamuran od snovâ,
taj sam što se sklonim ispod rodnog krova.

Dom mi je na brijegu, krov od trošne slame —
utočište drevno povrh Vučje Jame.

Tu, u mrklom mraku ,ispod mrka bora,
žudim žubor vodâ, svježi žamor mora.

S oblakom i vukom drugujem u noći,
munjom srce krijepim, rosom mijem oči.

Samotnička jutra, krhka poput cvijeta,
blag su melem za me kao smiješak svijeta.

Te vidajuć rane kraj domaćeg plota,
taj sam što se ne da u ime Života!

(Hum na Sutli, 1951)

DUŠANKA RADAK

PLAČ DEČJI PADA NA RAMENA MOJA KAO KAMENJE...

Leti su prozori širom otvoreni. Uvo se naviklo da ne prati trube vozila, klizanje guma, ljudske korake, govor, viku. Uvo se odviklo da signalizuje daleko brujanje aviona. Uvo više ne procenjuje udaljenost tutnjava eksplozija. Ono, naš prijatelj, zna da štiti, zna i da olakšava.

A ipak — ponekad izdaje, ponekad se kao davljenik grčevito uhvati za izvor nadražaja, njegova membrana suludo zadrhti; svojih drhtaja drhtavicu počne u sebi da zgušnjava kao da je sama postala izvor prihvaćenog zvuka; ona ga svojim sićušnim pokretima proizvodi usred naše glave, trzajući se, odjeci treperenja lepe se na tanku njenu materiju i opterećujući je, stvaraju od zvuka bol, košmar, paniku...

Kancelarija mi je usred grada. Kuća pored dečjeg parka. Prozor gleda ili u dvorište velike gradske kuće ili u zelenilo mladog drveća. U moje dane ulazi i kao razdražena struna se kroz njih provlači dečji plač. Od poluglasa do zvečećeg fortisima, od dubokih uzdaha do visokog vriskanja. Plaču deca različito. Odojčad ljutito, veća deca žalosno i neutešno, školska deca stidljivo i melanholično, mali đaci kroz isprekidana jecanja. Suze ili vrisak — osetiš fizički bol, strah, uvredu, pogodiš poniženje, pretnju, ucenjivanje. Poznajem već boju plača svakog deteta sa balkona koji vise iznad moje kancelarije, raspoznajem glasove dece mojih kućnih suseda. A potoci i reke struja i strujica dečjih uzvika dopiru do mene iz ulice, sa druma, iz parka.

Branim se: Dečje su suze normalna pratnja ljudskoga života. Deca žive u stalnom skrivenom ili otvorenom sukobu s okolinom — mrtvom i živom. Stan, kućni red, susedi, životinje, smenjivanje dana i noći, raspoloženje, majki, umor očeva, gosti, prolaznici itd. itd., sve su to mogućnosti za borbu u koju decu tera njihova nezajažljiva glad za životom, čežnja za slobodom, ljubav za prostranstvima, radoznalost. Rasla sam u velikoj porodici, a provela sam veći deo detinjstva na ulici u čoporu divlje dece. Znam da deca znaju i da ucenjuju. Znam da bezobzirno traže od života svoje. Znam da njihov međusobni obračun dotera i do krvi...

A kroz te misli dečji plač kao vapaj muti moju svest i pada na ramena moja kao kamenje. Danima.

Posmatrala sam jednu dobru, složnu porodicu. Pošteni, radni ljudi. Četvoro dece. Sve sinovi. Roditelji često tuku najstarijeg živahnog dečka drskog, lepog lica. On u njihovom otsustvu prebija svog mlađeg brata, slabunjavog i lukavog osnovca. Ovaj opet, »zadužen« da izvodi u park mališana od tri godine, udara malog prutom po nožicama kad se umori i neće da ide. A najmanji »zaštitnik«, čujte i to čudo, pesnicom gurka, gdegod stigne, dvanaestomesečnog bratića u kolicima... Prirodna zloća? Izvitoperena deca? Surovost iz neznanja?

Žena čuvara kuće tuče besomučno svoga gimnazistu: »Još višeš? Čekaj, pokazaću ti. Umući ćeš!«

Na roditeljskom sastanku čula sam svojim ušima: »Izvucite mu samo dobro uši! Pritegnite ga!« — a to je govorio pedagog.

Pitam se: Gde živim?

A jedna moja drugarica koja je u ratu prošla kroz mučenja fašističkih logora kaišem bije trogodišnju svoju devojčicu.

Da li smo to zbilja mi?

I Makarenko... Za čudo, najjače je komentarisan u našoj sredini njegov opis upotrebe fizičke kazne. A knjiga je kod nas mnogo čitana i sa simpatijama prihvatana. Ali, ono »i Makarenko« često sam čula kao opravdanje za fizičko razračunavanje s decom. Ne kažem, nisu svi oni koji ne dižu ruku — savršeni pedagozi, roditelji, psiholozi. Nije sve u udarcu a udarac nije sve. Ali je udarac prvi korak ka uništavanju dostojanstva čoveka, a uzdržanje od udarca prvi, najprimitivnij korak ka poštovanju čoveka.

Bunila sam se na roditeljskom sastanku. Pretila ženi čuvara kuće da će joj država oduzeti sina. Pozivala milicionera u park da zaštiti dete od izbezumljene babe. Starijoj deci zbog njihovog maltretiranja slabijih od sebe pretila sam roditeljima, školom, vlašću. Trošila sam jalove reči na ubeđivanje drugarica. Ispala sam smešna...

A dečji plač kao mrak izlazi iz zemlje i pritiska me kao mukla pustoš ponoći.

Ni u vazduhu, ni u očima, ni u pozorištu ni na filmskom platnu, ni u priči, romanu, ni u pesmi ne mogu da podnesem dečji plač.

Zar nema dovoljno smeha da bi zasuo suze svojim lakim naslagama? Nema. Sav smeh zadovoljne ili divno razuzdane dece nije kadar da prevagne na kantaru dana jedinu ulepšanu suzu uvređenog mališana.

Svaki dečji krik — to je moj sin kad je bežao pred nemačkim cevima, to je bosanska devojčica kojoj su na oči majku zaklali, to je jevrejski kudravko pred otvorom gasne kabine, to je ječanje ranjene i bolesne ratne dece, to je korejski dečak u večitom bekstvu kroz rešeto ofanziva, to je otrovana mala Japanka čije tkivo umire od zračenja atomske bombe, to je mali Kinez sa žutim ispruženim ručicama u koje majka nema šta da spusti, to su slepi mladići koji tumaraju po blistavim koridorima sanatorija, to su ukradena deca bez ičije ljubavi, naša, grčka i ostala što se po svetu potucaju da, svaki krik to je ta ista nesreća, ta ista bespomoćnost neshvaćenog stradanja, isti bol uvređene, ranjene mladosti.

Mi smo kao deca molili odrasle: »Pričaj strašnu, žalosnu priču!« Današnja deca drže knjigu u rukama i pitaju pre nego što je otvore: »A je li vesela?« A najmanja govore: »Neću tužnu priču«...

Ah, ljudski mladunci! Ne možemo vas skriti u svoje utrobe gde nas niste mučili svojom glađu za srećom.

U zapadnim zemljama postoje društva za zaštitu životinja. Ozbiljni ljudi i žene intervenišu ako kočijaš maltretira konje. A kod nas u novoj, dobroj stvarnosti čovek se stidi da ustane u odbranu deteta od napastvovanja odraslih.

Pionirи grade pruge, vrtove, bave se sportom, pozorištem, tehnikom, književnošću itd., a interese mladih ne štite. Zar se i pionirske i omladinske organizacije stide da zagrizu u temu koja tako ozbiljno zaseca u dečji život i u normalni razvitak budućih pokoljenja?

Društva za zaštitu životinja nam nisu potrebna. Nama, zbilja, nisu potrebna nikakva društva za zaštitu. Stvorili smo, svi zajedno, svakome mogućnost da se bori za svoje interese. Treba i deci pomoći da organizovano ustanu protiv zastarelih pedagoških metoda, protiv nekontrolisane tiranije u kući, protiv neodgovornog uništavanja dečjeg dostojanstva — pa objašnjavali se ti metodi ljubavlju, brigom, »principima«.

Pozivamo vas, ljudski mladunci, klico naše budućnosti, pozivamo vas u borbu protiv plača, za smeh, za zvonki, treptavi, bučni, piskavi, praskavi, cičavi, za zaglušni smeh u našim ulicama kućama, parkovima...

ŠTA SADRŽI REČ MIR

Piše:

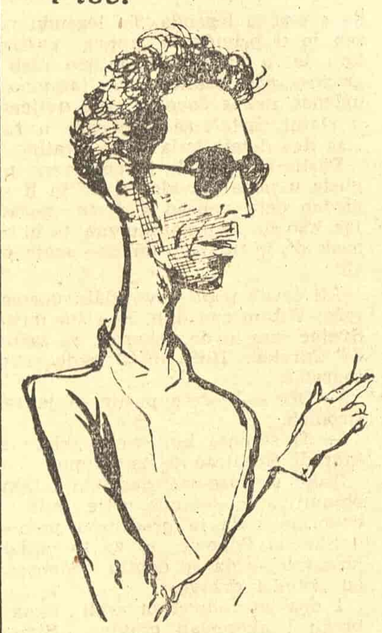

(Crtež Džumhura)

JURIJ GUSTINČIČ

Ne mislim na recept ili platformu. Reč je o tome koliko je svestran i ,rekao bih, univerzalan u naše doba smisao reči mir.

U programu Svetskog pokreta za svetsku federalnu vladu, koji ujedinjuje velika i ozbiljna imena, na pitanje kako se može ostvariti svetska federacija naroda, naišao sam na odgovor koji na prvi pogled može svakoga zbuniti: »To je nemoguće reći!« Međutim, ova rečenica ne znači zbunjenost ili svesno akceptirani utopizam. Prije je nastala iz obilja ideja i problematike koja nameće praktična rešenja. Već sama opreznost pokretača ukazuje na to da su shvatili filmsku brzinu događaja koji menjaju savremeni svet i da su slobodni od krajnjeg utopizma. Zato u programu sledе moguće varijante dejstvovanja: pretvoriti Ujedinjene nacije u svetsku federalnu vladu, sazvati svetsku ustavotvornu skupštinu, pridobiti većinu članova parlamenata, jačati specijalizovane agencije OUN, stvarati regionalne federacije...

Samu diskusiju o svetskoj vladi, u ovo doba borbe za suverenitet naroda i nečuvene kontradiktornosti između reči i dela mnogih političara, možemo smatrati utopističkom. Ali i u tome slučaju, kako snažno se promenio utopistički pacifizam, kako snažno je potreba za praktičnim rešavanjem delovala na individualizam pacifista! U prvom svetskom ratu Romen Rolan odlučan i hrabar protivnik imperijalističkog rata formulisao je svoju akciju na sledeći način: »Za mene jedino moguće delovanje sastoji se u tome da pokušam sakupiti usamljene pojedince koji su sačuvali nezavisnost, »rari nantes«, da bi odbranili bar slobodu duha...« I Rolan se obratio — muzici, Mocartu i starim nemačkim kontrapunktistima. Panhumanizam, internacionala duha — to su bile parole tih velikih usamljenika uoči ruske revolucije.

Ima nečeg neprolazno velikog u borbi za mir ovih ljudi koji ideju bratstva naroda nikada nisu položili pred noge jedne političke sile. Ali još pre dvadeset godina njihove ideje su bile vrlo daleko od dubokog sadržaja današnjih mirovnih platformi, koje sastavljaju oni i njihovi učenici svuda po svetu. Ove platforme, sa jednim izuzetkom, sve više dobivaju zajedničke i praktične crte. Još 1930 godine Albert Ajnštajn je dao izjavu o kolektivnom otkazu na vojnu službu. Istina, tadašnja svetska situacija je bila drukčija nego što je danas, ali praktičnom političaru bilo je teško verovati u slabost ovakve teze: »ako bi se moglo postići da samo 2% stanovnika sveta u mirno doba izjave da se neće boriti, onda bi se time postiglo rešenje međunarodnih sukoba, jer je nemoguće baciti u zatvor 2% svetskog stanovništva, ne bi se našlo dovoljno mesta u zatvorima čitavog sveta«.

Život je sa lakoćom demantovao ovu šemu. Što se tiče zatvora, za jednu od današnjih velikih sila to je jedino stanbeno pitanje koje ona sa uspehom rešava. Snažniji uvid čovečanstva u svetsku politiku doveo je do toga da se izoštri njegov smisao za praktičnu celishodnost jednog ili drugog puta ka miru i ostvarenju prava naroda i čoveka. Ipak, mi svi ubrajamo među naše prethodnike i ove velike ljude koji su pre dvadeset, trideset godina samo sanjali o jedinstvenom i humanom svetu. To je bilo s jedne strane doba dogmatizma, a s druge komedije Društva naroda.

U svojoj knjizi o Versajskoj konferenciji engleski diplomata Harold Nikolson opisuje kako su stvaraoci Društva naroda rešavali međunarodne probleme:

»Pretsednik Vilson: ...ah, da Fiume. Da li možete da mi pružite podatke?
H. N. (pun nade): O da! Trebaju li vama i podaci o predgrađu?
Vilson: Da, tamo se nalazi i neko predgrađe, nešto nalik na Ašak.
H. N.: Sušak. Evo brojki...
Vilson: Tako sam i mislio: granica između Fiume i Ašaka je beznačajna.
H. N.: Sitna rečica, gospodine pretsedniče, to se ne može razdvojiti.
Vilson: I meni se tako učinilo. Ali Talijani su mi rekli da svako ko želi da pređe iz Fiume u Ašak, rizikuje da bude ubijen.
H. N.: Ali, gospodine pretsedniče...
Vilson: Ah, razumeo sam da je to glupost. Dakle dovidenja gospodo. Dovidenja, gospodine Balfure. — Mi odlazimo. To se naziva ekspertiza«.

Sve vlade i građani danas shvataju da se međunarodni problemi ne mogu rešiti tako, ako nemamo baš u vidu, recimo, odnose Moskva—Sofija, ili slično. Jedno od velikog postignuća modernog sveta sastoji se u tome da i oni humanisti koji su videli svoj spas u internacionali duha, danas teže da iskoriste internacionalu političkih, društvenih i kulturnih mehanizama koji se zasnivaju na načelu ravnopravnosti svih članova. Jaz koji je odvajao poetu od političara nestaje.

Da, a šta je s duhom? Šta je sa Rolanovom internacionalom duha? Međunarodna saradnja pretpostavlja ideološku toleranciju i demokratiju, kakve još nikada nije bilo. Tome se danas i teži. Zato nam je i Rolanova ideja bliska. Međutim, zajednički napori svakako rađaju i neke zajedničke misli.

Zato bih se složio sa manifestom koji je bio prošle godine prihvaćen na Kongresu za slobodu kulture u Berlinu, na kome su učestvovali Trevor-Rouper, Žil Romen, Plivije, Artur Kestler, Ignacio Silone, Borgeze i drugi. Manifest izražava ubeđenje da neće biti bezbednosti u svetu dok je čovečanstvo u pogledu slobode podeljeno na imućne i bespravne i da je odbrana postojećih sloboda, kao i ponovno osvajanje izgubljenih sloboda, jedinstvena i nedeljiva borba. Ma koliko bio polemički zaoštren protiv moskovskog apsolutizma, berlinski kongres je razmatrao problem demokratije i slobode nemilosrdno i u svetskim razmerima. Međutim, ni ovaj kongres nije bio dosledan svome cilju. Kestlerova teza o prevaziđenoj suprotnosti pojmova o političkoj levici i desnici je u najmanju ruku briljantna, a njegova nova parola »Sloboda ili tiranija«, vrlo patetična. Ali ne smemo izgubiti iz vida, da se Berlinski kongres nije gotovo ni osvrnuo na takvu nužnost kao što je razvoj Azije i pomoć koju »kulturni svet« treba da pruži ovome kontinentu (Po mišljenju američkih kvekera, socijalna i nacionalna revolucija u Aziji je činjenica, koju samo pomoć zapadnog sveta može učiniti maksimalno progresivnom).

Mir je danas univerzalan pojam koji obuhvata skoro sva pitanja današnjice. Iz najviših sfera spuštaju se humanisti čitavog sveta na čvrsti teren praktičnih mogućnosti za saradnju čovečanstva koje su bezbojne. Ma koliko neke konferencije i kongresi bili izraz te univerzalnosti, oni su sami po sebi često jednostrani, intelektualistički. Skupu za mir i međunarodnu saradnju u Zagrebu možemo samo poželeti da pravoj univerzalnosti bude što bliži, a našoj današnjoj publicistici, da izljušti srž problema svuda tamo gde je nije primetilo oko dnevnog novinara.

TEODOR PLIVIJE

JADNI IVANUŠKA...

SOVJETSKI CIRKUS

(Crtež Džumhura)

Teodor Plivije

Smej se, Bajaco... smej se, Ivanjuška, pa i onda kad ti nije stalo do toga, smej se utoliko više. Ima užasa koji se samo uz smeh može podneti, i ko bi drugi, ako ne klovn, znao za smeh koji izbavlja. I Ivanuška Duračok (ruska klovnovska figura koja odgovara nemačkom »glupom Augustu«) znao bi štošta o tome, mogao bi štošta znati. Ali tu već nastaje dilema, jer nema više Ivanuški Duračok, oni su izumrli, zabranjeni, onemogućeni direktivom broj taj i taj Otseka za agitaciju i propagandu. U svome zavičaju »seoska budala« postala je pretsednik kolhoza ili delegat zemaljskog sovjeta — ovako ili onako ona je lišena svoje svetosti, i u državni cirkus se više ne pušta. Toliko su za sovjetske vlastodršce neprikosnoveni i kruto ozbiljni patriotski obziri — da čak ni hiljadu godina stara figura iz ruskog seoskog života, koja u svesti naroda pretstavlja prototip smešnog, ne sme da se izloži javnom podsmehu.

Tako sovjetski cirkus nema sopstvenu, na ruskom tlu izraslu klovnovsku figuru, ruski Bajaco mora da se drži inozemstva i da iz patriotskih razloga uzima ono što je smešno iz zapadnog kulturnog kruga. Partiska parola koja je inače postavljena za umetnost i koja traži »emancipaciju od trulog Zapada« ne važi za njega, i tako on istupa kao Til Ojlenšpigel, a ako je klovnovski par posredi — kao »Don Kihot i Sančo Pansa«, ili još češće u likovima zapadnog filma. Čuveni klovn Karandaš nosi masku Čarli Čaplina, drugi pak masku Harolda Lojda ili Baster Kitona ili Pata i Pašona. Ali i pod stranim ruhom bije rusko srce ,i lik budale koji istupa pred pogledima mase misli na narod — pa čak i onda kad duva u rog tiranskih vlastodržaca, njegova ljubav pripada širokoj zemlji i tragičnoj situaciji njenog stanovništva. I s vremena na vreme nađe se tu poneko i izgovori reč koja svakoga dirne.

Još u vreme kada su »bele« trupe i intervencionističke vojske koncentrično nastupale protiv mlade sovjetske metropole, a čitava Moskva iščekivala da neka politička promena dokrajči gladovanje i hladnoću, i da se strahovlada Čeke zaustavi, istupio je jednom prilikom po čitavom svetu čuveni klovn Anatolij Durov i nije uradio ništa drugo do to što je seo, ne mrdajući nikuda, i minutima je tako ćutao dok se, najzad, nije obratio uznemirenoj kući i rekao: »Šta se tu uzbuđujete — i ja čekam!« Ali to je Durov, koji se i na arenama Londona, Pariza, Berlina i Njujorka osećao kao kod svoje kuće; a bila je to i godina 1918 kada je i sam Lenjin o stanovništvu svoje zemlje rekao: ono je »kao rotkvica, spolja crveno — iznutra belo«. Bilo je to, dakle, u vreme kad se u Moskvi još mnogo pričalo, kad su se čak i u Partiji razni pravci međusobno sukobljavali i kada u uslovima jedne još nestabilizovane diktature slobodna reč još nije bila izumrla.

Diktatura se učvršćivala i širila se kao medljika na sve pojave javnog života. Više nije bilo dovoljno što su cirkuska preduzeća centralisana u jedan trust i pripojena »Upravi za pozorišnu umetnost pri Ministarskom savetu SSSR«; cirkus je pored toga stavljen pod »Otsek za agitaciju i propagandu pri Centralnom komitetu Komunističke partije«. Svaki cirkus imao je sada svoju partisku ćeliju, dobio svog političkog rukovodioca, i svaka tačka programa, makar se radilo o dresiranju životinja, rvanju, živim slikama, parterskoj akrobatici ili o veštini jahanja, bila je politički kontrolisana. Uz to su došle još i stahanovske metode, određivanje svakog učinka prema štoperici i »socijalističko takmičenje« među istorodnim preduzećima. Klovn se sve zamišljenije kretao tamo-amo, ali njegovi vicevi bili su sve plići. Njegovo humorističko nađahnuće najpre je prodiskutovano u partiskoj ćeliji, zatim je odlazilo političkom rukovodiocu na odobrenje da bi se potom pismenim putem dostavilo »Otseku za agitaciju i propagandu«, i najzad tek tada, snabdeveno potpisima i pečatima, uručilo bi se klovnu — i to ne bez precrtanih tekstova, birokratskih stilizacija, a vrlo često i sa ispuštanjem najvažnijih momenata.

Vremena su se, dakle, izmenila i bila je potrebna izvanredna hrabrost, pa da se klovn seti svoje nekadašnje uloge i da uz proboj birokratske mreže stupi na arenu, kako bi, sledeći sopstveno necenzurisano nadahnuće, izgovorio svoju reč, kao što su to, na primer, uradila oba čuvena klovna Bim i Bom 1923 godine. U to vreme

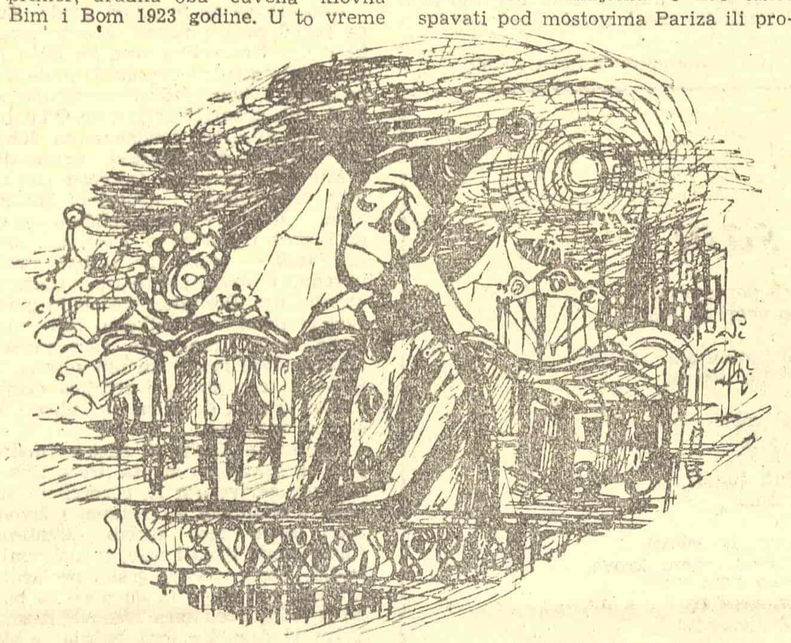

(Ilustracija Džumhura)

počele su zapadnoevropske države da priznaju Sovjetski Savez. Bim i Bom izašli su u lenjingradskom cirkusu na arenu — jedan je glasno vikao: »Mi smo priznati, mi smo priznati!« a drugi je šaputao u publiku — »kao banditi, kao banditi!« Obojica su uhapšeni. Bim je docnije uspeo da pobegne u inostranstvo, a Bom je umro u zatvoru. Tako je nagrađivana i tako se nagrađuje građanska hrabrost u sovjetskom cirkusu.

Pravi vicevi bivali su sve ređi, publici postaje dosadno ili je ona u najboljem slučaju tužna sa tužnim likom, jer vrlo dobro zna da onom čoveku dole u manježu, pod stežnjakom koji mu je nametnut, nedostaje vazduha. Klovnu je preostajala jedna jedina domena ,— inostranstvo, »truli Zapad«, ali su i na toj oblasti duhovitost i šale postajale sve više deplasirane. Verovanje u unutrašnju istinu gubilo se, moralo se gubiti ukoliko je splašnjavalo osećanje o nadmoćnosti sovjetskog sistema nad kapitalizmom. Godine 1918 bio je još neki zapaljivi politički vic na račun kapitalističkog inostranstva mogućan, jer je verovanje u veću slobodu i u pravedniju raspodelu produkata u budućnosti bilo još živo. Ali danas teško se može govoriti o »neslobodi na Zapadu« a da se istovremeno kod 5000 slušalaca ne dirne u sopstvenu neslobodu i senku svemoćne ruske tajne policije. Ne ide takođe ni to da se priča o »kapitalističkoj krizi«, i pri tome misli na Sovjetski Savez kao zemlju bez privrednih kriza, kad se radnicima, seljacima i nameštenicima u isti mah zakidaju njihove tridesetogodišnje uštedevine, koje su u prisilno sprovedenim državnim zajmovima oduzimane od nadnica i oglašene kao vrednosne obligacije za obnovu i rat, a sad odjednom oborene na deset procenata njihove rubaljske vrednosti. Isto tako teško se može napadati i »stalna besposlica koja je neminovna u kapitalističkoj privredi«, a uzdizati Sovjetski Savez kao zemlju u kojoj nema besposlice — kad svaki sovjetski građanin dobro poznaje krvavu cenu po kojoj je plaćen taj »napredak« i tačno zna da se regulisanje problema besposlice plaća stalnim interniranjem deset do petnaest miliona prisilno odvedenih radnika, i da bi se svaki čovek i svaka žena iza bodljikavih žica smatrali kao da su u raju kad bi umesto življenja po ruskim logorima mogli biti »besposleni u kapitalističkim zemljama« i kao takvi spavati pod mostovima Pariza ili provoditi svoje dane u njujorškom Boveriju.

Jevtini vicevi na račun inostranstva postali su besadržajni otkako se ispostavilo da napredak nije na strani Sovjetskog Saveza. Čak ni američko naoružanje za rat ne može da pruži nikakvu stvarnu platformu, — ali činjenica da sopstvena industrija, koja već decenijama nije u stanju da zadovoljava civilnu potrebu i da sovjetskom građaninu isporučuje kofe, lonce i lopate za đubre, čak ni pod punom parom nije u stanju da izdrži utakmicu u naoružanju, pružala bi dovoljno materijala za sarkastične primedbe i dovoljno razloga za duboko zgražavanje koje ispunjava sovjetskog posmatrača. Ali to nastojanje da se »druga strana« što više ocrni samo je površno; prava kritika sovjetskih problema, koja bi morala obuhvatiti i stav sopstvene zemlje kao i kritiku preteranih planova svoje vlade, već odavno je uskraćena sovjetskom klovnu.

Svet juri, kao i ranije, u cirkus. Reflektori bacaju svetlost na žutu arenu. U mrtvoj tišini tetura klovn po kružnoj površini i oseća se nesrećnijim nego hiljade onih koji od njega očekuju da im kaže istinu koja izbavlja. I svaki potez lične odvažnosti, do koga bi ma gde dospeo neki od njegovih kolega, baca ga u još dublju ništavnost. Godine 1929 usudila su se još jednom dva klovna, jedan čovek i jedna žena, da izvedu jednu neobičnu tačku. Oni su od dva zida napravili sobu, zatim su smeteno trčkarali po njoj sa slikama Lenjina i Staljina, ne znajući tobože gde da stave portrete. Najzad klovnu kao da je pao teret sa leđa i on reče: »Jednog ćemo obesiti, a drugog postaviti uza zid!« Burno odobravanje, ali isprekidano oštrim zviždanjem, obuzelo je čitavu cirkusku dvoranu. Oba klovna platila su slobodom ove svoje reči nastale iz dubokog očajanja. Svaki je osuđen na po 10 godina prisilnog rada.

Kada je posle rata sovjetski narod sve do same birokratije, a prvenstveno ruska omladina, gajilo iluziju da će za dragovoljno podnesene žrtve u ratu sada dobiti stvarnu demokratizaciju svoga života, obećanu u teškim vremenima, jedan klovn je pomislio da je ponovo došlo vreme za aktuelan politički vic. U zimu 1946 godine, kada je zemlja zapala u glad i čitava Moskva zapravo živela još samo od krompira, klovn Karandaš dovukao je džak krompira na arenu i onako umoran seo na njega. »Šta ste tu seli na džak, evo vam ovde mesto!« obratio se klovnu direktor i ponudio mu stolicu. Klovn je produžio da sedi na džaku i odgovorio: »što da ne edim na krompiru, pa čitava Moskva sedi na njemu!« Popularni Karandaš »blago« je kažnjen za ovu svoju primedbu. Kazna se sastojala u tome da mu je za godinu dana uskraćeno istupanje na arenu.

Prilike se nisu poboljšale. Nametnuta politička maloletnost i nadalje je ostala. Neočekivana i velika pobeda u »Otadžbinskom ratu« nije donela ruskom narodu nikakve slobode, već mu je nametnula nove i još teže terete. Nada u zasluženo popuštanje raznih prisiljavanja u njegovom životu opet je iščezla posle kraćeg razbuktavanja. I tridesetogodišnji otpor artista protiv sovjetiziranja cirkusa završio se porazom samih artista, a drukčije nije moglo ni biti s obzirom na sve veću silu države. Cirkus pripada državi i njime se upravlja kao i svakom fabrikom ili svakim drugim državnim dobrom, a uz to još i sa dvostrukim obezbeđenjem — preko Partije i Ministarstva unutrašnjih dela. Klovn je postao sablast samom sebi. U svojoj maski, pozajmljenoj iz holivudskih filmskih ateljea, on pati pod nametnutom prazninom svoje egzistencije.

Jadni Ivanuška, najjadniji među jadnom potučenom braćom, kome je izbaviteljska reč pristajala više nego ikome drugom — ostavši bez zavičaja luta on sada kroz štale i garderobe. I sve što njegovo oko zapazi potseća ga na slavnu prošlost ruskog cirkusa. Na tom istom mestu sedeo je nekada Ivan Cigan, Mića Kožemjaka, Podubni — jaki ljudi koji su svoje znanje u slavu Rusije proneli kroz svet. Kroz iste ove prostorije koračali su vešti jahači internacionalnog glasa i generacije čuvenih dresera životinja iz porodice Durov. Po zidovima još se vide mesta gde su nekada visile slike sa gostovanja u Berlinu, Londonu i Madridu kao i uspomene na čuveni cirkus Nikite iz Nižnjeg Novgoroda. Napolju u odeljenjima štale stoje plemeniti konji, a u kavezima tumaraju divlje zveri, tu je ostalo sve po starom. Ali konjima i životinjama lako je ostati po starom — oni nisu doživeli »Stahanova« i ne moraju da traže partisku ćeliju cirkusa da bi studirali Istoriju SKP(b) i diskutovali o lenjinizmu-staljinizmu. Životinjama je bolje i one su bolje — one treba da budu samo ono što jesu.

Jadni Ivanuška Duračok, od sekretara partiske ćelije uzima on šablon u čije okvire ima da razapne svoj najnoviji vic. Čovek da zaurliče od muke, ali umesto toga on mora da se smeje i da druge nagoni na smeh. Ali jedino što je tog trenutka zasluživalo kako urlik tako i smeh — šablon koji mu je predat, on ne sme da izvrgne smehu. »Postavi glupaka da se bogu moli, on će razbiti čelo!« ponavlja on u sebi staru rusku poslovicu i ovako rezonuje: ako se pođe od glupih pretpostavki, mora se doći do propasti, do katastrofe, do sveopšte grobnice! I beži on napolje, na arenu, da bi u svetlosti reflektora među hiljadama rasejanih lica, umornih od dosade, uvideo da je umro.

Bajaco je mrtav — živeo Bajaco!

Skinute šminke i na povratku kući, u prepunom tramvaju, u nekom kućerku od drveta u predgrađu, pod škiljavom svetlošću lampe i uz čašicu votke, sluša on najnovije šale. Kraja im nema ,i u pravo mesto pogađaju svi ti vicevi koji iz naroda dolaze.

Jednom se odnose na onoga koji se, za razliku od Lenjina, ne naziva »stari«, već »vođa«, i kome, pošto se požalio na slab »rad« sovjetskih pesnika, njegov ministar spoljnih poslova kaže: »U kavezu slavuj ne peva«, na što je odgovor vođe glasio: »Ali kod nas on mora i u kavezu da peva!«

Drugi put su to takozvane komercijalne radnje koje je osnovala država i koje su za svakoga otvorene, a prodaju izvrsne slatkiše, i to po preterano visokim cenama. I tu se veli kako je jedna baka sa svojim unučićima na ruci prolazila kroz jedan takav dućan, zadivila se izloženim delikatesima a zatim se obratila mališanima i rekla: »Pogledajte, deco, šta su jeli naši preci!«

Treći put, i to posle jednog programskog govora u kome je sovjetski silnik Ždanov očitao bukvicu pesnikinji Ahmetovoj, (piscu Zoščenku, kompozitorima Prokofjevu i Šostakoviču, i umetnike uopšte optužio za formalizam, konstruktivizam i naturalizam, priča se kako su životinje u moskovskom Zoološkom vrtu održale zbor i donele rezoluciju u kojoj je zebra okrivljena za drečavi formalizam, žirafa za preterani konstruktivizam, a pavijan za goli naturalizam!

Vic narodni pogađa u pravo mesto — deset svezaka stvarne kritike ne mogu da dostignu njegovu probojnu snagu, on ne poznaje nikakve okove, nikakve granice. I za nevolje drugih naroda, kao i za bolove nanete im od sopstvenih vlastodržaca, nađu narodna usta odgovarajući izraz.

Nekih dana pričalo se ovo po Moskvi: U jednom salonu Ujedinjenih nacija sedeli su zajedno pretstavnici velikih sila, razgovarali i nisu se mogli složiti u tome koja je među zastupljenim nacijama najveća. Tada se iz jednog ugla digao Poljak. »Naša je nacija najveća« — izjavi on. Nastade opšti smeh — kako to, kako to, zapitaše ga ostali. A Poljak im odgovori: »Naša je granica Odra—Nisa, naša vlada sedi u Moskvi, a naš narod je u Sibiru!«

Bajaco je mrtav — smej se Bajaco!

U reflektorskoj svetlosti sovjetskog cirkusa humor je obamro. Ugušilo ga je trideset godina partiskobirokratskog tutorstva. Pa ipak humor nije umro — on je pobegao sa arene i nalazi svoje poslednje utočište u narodu.

»Narod ćuti«, tako glase potresne poslednje reči jedne velike poeme ruskog klasika Puškina. U toj poemi suprotstavlja on caristićkom despotizmu ledeno ćutanje naroda. Ovoga puta ćutanje je već prekinuto. Tridesetogodišnje ćutanje nije moglo da ubije duh

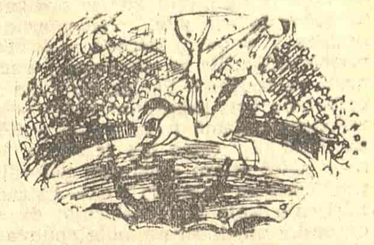

STEVAN RAIČKOVIĆ

Pesma trave

Imaju trave jednu misao tešku kao kamen
jer one meni kažu: »Ne treba tvoja pesma.
Leži u nama. I sklopi ruke, gde bilo, pod glavu.
I ćuti. Dugo ćuti dok ne zaboraviš govor.
I posmatraj mirno breg sasvim udaljen, i plav,
što duboko ćuti. I digni oči polako sa brega
u oblak, tako nemiran i beo, nezaustavljen u nebu.
I spusti oči sa oblaka u sebe. I zaustavljen sâm u sebi,
leži. I ćuti sa očima u sebi pod oblakom kraj brega.
Zbunjen od mraka u sebi, pogledaj, i obično shvati
(obično, kao što nas vetar slučajno zaklati):
— nad bregom nema oblaka. Breg ćuti sâm, malo crn od sutona«.
Ležim u travi visokoj i neodređeno mislim.
Mrav jedan na mom kolenu kao na bregu čovek.
Nemiran, mrav stoji. Ja ćutim. I to je moja pesma.
Sasvim zamišljen, ležim u travi. Trave šume teško kao kamen.

L. i O. BIHALJI-MERIN

PARKE I MAJKE

Nikada staramajke, svekrve i tašte nisu bile tako visoko na ceni kao sada, u novoj Jugoslaviji. Naše mlade majke ne samo da su uposlene, već posećuju i kurseve i škole. Ko čuva mališane kod kuće? Staramajka. A ako ona ne živi u istoj kući, mladi supružnici šalju joj malu decu, u vremenu kada pripremaju svoje ispite.

To priznavanje staramajki ne zasniva se na patrijarhalnoj porodičnoj vezi, ni na pedagoškom konservatizmu. Uprkos Agrikoli i Melanhtonu, Komeniju i Rusou, Pestalociju i Montesori, uprkos sve ljubavi za revolucionarne metode vaspitanja, za očiglednu nastavu i ogledni sistem, mi, u ovoj zemlji, smatramo da je izvanredna sreća imati taštu ili svekrvu. Zacelo, imamo dečijih vrtića i jasala i imaćemo ih sve više i više, ali još uvek i suviše malo za narod sa velikim natalitetom i velikom žeđu za učenjem.

Danas mlade majke skoro i nemaju vremena za svoju decu. Čak i u sindikalnom oporavilištu, gde se deca ne smeju dovoditi, ali gde je ipak jedna mala devojčica prokrijumčarena, mati udobno sedi u naslonjači, na balkonu, u podnevnom suncu. Ali se ne igra sa ćerčicom. Ne, na njenom krilu je jedna ozbiljna knjiga. Ona radi, uči za ispit.

Ako nedeljom prošetaš Kalemegdanom, u blistavo sunčanom proletnjem jutru, klupe su gusto posednute: ovde vojnik, tamo milicionar sa svojim knjigama, na drugoj klupi više mladih studenata, zajedno uče.

Jedan ljubavni par, nagnuti jedno prema drugom, tako da već skoro netaktično izgleda, približili se, ali ako oslušneš šta joj šapće, razočarano ćeš se okrenuti. Pitanje koje joj postavlja ne tiče se odnosa njihove ljubavi, već duha i materije kod Dekarta. Jer i oni se pripremaju za ispit.

Po čemu poznajemo da su to školske knjige a ne romani? Kod jednih vidimo debelo podvučene redove, koji svedoče o učenju, a kod drugih su to umnožena skripta, hvatana na predavanjima nastavnika i profesora.

Pitaš dobru poznanicu — onu iz mračnih vremena okupacije: Šta radiš? Odgovara: juče sam položila ispit. Dnevno sam učila po četiri sata, čitavih mesec dana. Sutra prelazim na novi predmet. Vidiš ministrovog šofera kako sa kolima čeka da se završi sednica: sprema se za kurs. Uči politiku, ekonomiju, tehniku, posećuje razne kurseve. Isto tako i kurir iz muzeja. On posećuje sindikalnu gimnaziju i svako popodne, do početka časova nastave, sedi u muzeju nad sveskama i piše. Polaže malu maturu, posećuje kurs za preparatore. On uči. A isto tako i drugi kuriri i kancelariski službenici.

Studenti su dali svečane obaveze da će toliko i toliko ispita položiti ove godine. Supruga oficira iz kuće u kojoj stanujemo, koja je personalni šef u jednom preduzeću, posećuje večernju gimnaziju da položi malu maturu. Ima plavu kosu sa trajnom ondulacijom, široku burmu u kojoj je urezano ime supruga, malog sina i kućnu pomoćnicu. Ali ona posećuje školu i trudi se da u obrazovanju naknadi ono što je propustila u partizanskim godinama.

A drug sa kojim smo veslali na Ohridskom Jezeru, viši partiski funkciner, uzeo je sa sobom u čamac diplomatsku istoriju i tiho se presliševao — kao da talasi žubore — navodeći brojke, datume, događaje. Jer i on mora naknaditi.

— Imamo da rukovodimo državom, kaže, a za to je potrebno znanje, ne samo oduševljenje.

Svi državni službenici u novije vreme moraju polagati ispite. Čak i oni koji ispituju bivaju ispitivani. Tako je u čitavoj zemlji, pa, razume se, i u Crnoj Gori.

* * *

— Crnogorci uče naročito rado, — kaže Jakša Novaković, koji je iz detinjstva na selo došao i sazreo u narodnog učitelja i sada je pretstavnik ministarstva poljoprivrede. — Sa neistrošenim mozgom, sa pamćenjem koje ne izdaje, i snagom volje, čvrstom kao što je čvsrto kamenje ovih planina.

Džip nas je izveo iz grada, u požutele površine polja, slične od sunca izbledelim, raširenim ženskim povezačama za glavu, i vodio nas ka plavoljubičastom planinskom masivu.

— Da mu se zadatak, i Crnogorac kaže: hoću. I izvršiće ga, ma šta se dogodilo. Po nevolji, i glavom kroz zid. To je tradicija, vaspitanje ili priroda?

I dok nastavljamo put kroz surovu, smežuranu, sasušenu zemlju, Jakša nam priča o životu u kamenim kućama ove planine.

— Poznajem dušu ovih pastira i seljaka. Ti ljudi ne kliču rado »živeo« kada se to od njih traži, već onda kada im zato volja dođe. Ali su gotovi da za ono čemu kliču polože svoje živote. To je vrlina, to je karakter.

Kao pre deset hiljada godina, živi se u ovim planinama. Skoro i nema puteva a i staza je malo. A i mnoge od njih ni za magarce nisu dovoljno dobre. Preko besputnog kamenja moraš putovati i putovati. Ali u mozgovima je svetlo. Sa tim mozgovima, sa tom gvozdenom voljom, stvoriće se novo.

Džip je savio. Sporedni put vodi kroz sveže ljubičaste senke drvoreda topola. I iznenada zastajemo pred malenom crkvicom, ukopanom u breg. Stigli smo u manastir Dajbau. Hodnici ,odaje, kapele — sve je u neotesanim stenama. U predvorju i u pećinskoj crkvi sa zidova gledaju slike, po lošim šablonima i u drečećim bojama slikane nevičnom rukom.

Jedna stara kaluđerica vodi nas u podzemnu pećinu, u kojoj, u jednoj skrinji, leži srebrni ogrtač, iz koga šareno utisnuta slika majke božje nakaradno izviruje kao štamparski otisak. Četiri žene zamišljeno tu stoje i očekuju čudo, pomoć i utehu od nevolja života. Žene gledaju zamišljeno i sa verom u papirno lice svete žene. Predano i smerno gledaju u simbol koji smatraju pošte dostojnim i božanskim.

U prvom trenutku, logika bi navela na pomisao da je ova u kamenu ukopana podzemna crkva bila neka vrsta katakombe, utočište hrišćanske veroispovesti ,nacionalnog otpora, koji je svoje vjeruju poneo sobom u skriveno i podzemno, da ga,kada jednom čas naroda otkuca, opet iznese na svetlost dana. Ali stara, starošću i neznanjem ophrvana, stidljivo neuka kaluđerica, koja jedva ume da odgovara na naša pitanja, vodi nas čoveku koji je bio začetnik i oruđe ove crkve, kaluđeru Platonu Iveziću, koji, prastar, u odeći koja se ne da definisati, sedokos, sedi za stolom i kroz naočari oprezno posmatra onoga koji ulazi.

Začetnik i oruđe, rekoh, to obećava protivurečnu legendu. Jer biti oruđe, uloga je pasivnog, korišćenog, a biti začetnik, naveštava željeno, aktivno. Ne jedno kraj drugog, već jedno za drugim, to dvoje se može ujediniti.

Pre mnogo godina, dakle, monah Simeon Popović, duhovnik, koji je mnoge zemlje proputovao i mnoge zgode i neszgode proživeo, nezadovoljan svojim mestom u manastiru Vranjini na Skadarskom Jezeru, nezadovoljan i u Ostrogu, kuda je bio premešten, došao je na ovo mesto gde je sada crkvica.

Odlučio je da i sam postane iguman, a za to mu je bila potrebna neka svetačka legenda. Tu legendu našao je u priviđenju jednog pastira, koji je, u času kada je jeo hleb i grickao nar, osetio miris tamjana i ugledao nekog čoveka, sveg uvijenog u zlatni ogrtač, sa skiptarom u ruci i sa dva deteta koja su ga pratila.

Pastir se prepade i unezvereno pogleda u noge priviđenja, ne bi li sagledao pete napred a prste pozadi, jer, kao što se u narodu zna, to bi bio znak da je tu đavo umešao svoje prste.

Ali čovek podiže svoj zlatni ogrtač i reče: Nisam zao duh, kao što misliš. Svetac sam, ovde pokopan, za zaštitu od Turaka. Hoću da ti ovde crkvu sagradiš.

— Oče — —reče pastir — ja sam siromah.

— Ti si onaj koji treba crkvu da sagradi. Bogataše mi ne volimo.

Tako se razgovor nastavio i takvo objavljivanje svečeve volje bilo je dovoljno kada je prodrlo u javnost, a Simeon Popović se za to valjano postarao — da se dobiju odobrenja od crkve i države.

I dok su radnici otvarali okna u bregu i ukopavali crkvicu, Simeon Popović vežbao se u slikanju ikona, i tu svoju umetnost, grubu i tuđu duhu slikarstva, preneo je kasnije na zidove.

A pastir kome se nekada javilo priviđenje, koji je bio vinovnik vizije i čuda i koji je postao oruđe arhimandrita, star, skrhan i skoro savladan životom, sad sedi pred nama i oprezno i skeptički gleda ispod kosih naočara. To je Platon Ivezić, koji sada, mesto Simeona Popovića, upravlja ovom crkvicom.

Kaluđerica nas je dovela kroz senovit vrt u manastirsku ćeliju, k njemu. Tamno odevene žene ušle su za nama. Monah Platon, preživeli svedok prastare legende, sedi tu, pogrbljen, sa limenom kutijom za duvan u rukama i tuži plačnim staračkim glasom: duvan nije više tako mirisan kao što je bio u starim dobrim vremenima a i mnogo je poskupio. Doduše, penziju dobija, ali su verni postali škrtiji.

— Bezbožni su ljudi — kaže mlada žena sa ogorčenim licem. A druga, u punoj crnini, dodaje: — Pošte dostojno se više ne poštuje, crkva otaca. A starac, koji je doživeo čudotvorni san, kaže sa lakim mrmljanjem: — — Premalo, premalo...

I mi, napuštajući ovo mesto, nismo načisto na šta se ovo »premalo« odnosi: na crkvu otaca, kratkoću života ili mirisno bilje duvana koje mu nedostaje.

Pećina ove crkvice potseća nas po malo na one stare i prave pećinske crkve, koje je sveštenik Simeon Popović možda nekada video na svojim putovanjima. Ali ranije, kada smo bili u Ohridu i posetili crkvu u pećini, u manastiru su letovala školska deca. Vrvilo je glasovima i smehom i tapkanjem nogu, a atmosfera je bila sveža i živa pri svoj štedljivosti i siromaštvu.

A ovde, iako na lepo nađenom mestu u prirodi, Dajbaba je bila nalik na insceniranje neobrazovanog režisera, iza čijih kulisa ne živi više nikakvo verovanje i nikakva ideja.

* * *

Vozimo se autom duž Zete. Dan je pri kraju. Lagano šapće grmljavina za planinama. Ovde bih želeo ostati. Mlečnozelena teče lako zamućena voda Zete, oivičene sa obe strane vrbama, koje maljavo okrugle i meke, u blagom sivozelenom, rastu sa podnožja obale, skoro iz same vode. Za drvetima, koje vetar tiho kovrdža, izviruje peščanosiva zemlja.

Ptica cvrkuće u žbunu. Čujem kako žabe skaču u vodu, a na kamenju, pljosnato poređanom na suprotnoj strani, hteo bih zastati. Lako drhćući, ogledaju se stabla vrba. Za obalom, uzdižu se planine, u dugom lancu, čiji se greben proteže u izvijenoj liniji.

Na obali tri žene zahvataju vodu i pune sud na leđima magarca, koji sâm blago i mirno kreće i pokušava da još nešto zelenila prikupi njuškom. Lagano idu žene za njim, noseći terete i na sopstvenim leđima. Kiša počinje da prska. Pod smokovim drvećem lagano prolazi krava, a tamo dalje stoji razorena vodenica.

VENAD TURKALJ

RADIOOPERA KAO NOVA MUZIČKA FORMA

Treba odmah istaći da radiooperа ima nove kvalitete, koji je znatno razlikuju od scenskog djela. Ako teoretski razmotrimo njen dalji razvoj, vidjet ćemo da se tu susrećemo s pojmom filmske opere prije nego što se objenađu na novom području — u televiziji. Zanimljivo je da je to stapanje teoretski već otpočelo, premda radiooperа praktično jedva postoji (u inozemstvu je komponiran malen broj uspjelih djela), a filmska opera nije ustvari dala do danas još ni jednog uspjelog pokušaja. U filmu još nisu napustili adaptacije te još nisu pošli jedinim ispravnim putem: da se stvori izvorno djelo koje bi potpuno odgovaralo svim zakonima filmskog izražavanja. Ali već danas možemo ustvrditi da filmska opera neće biti identična s televizijskom operom (drugo je televizijsko projiciranje filmova), jer tehnika televizije (u dometu što ga mi danas možemo pretpostaviti) nije identična tehnici filma. Kod televizije prevladava izvjesna skučenost i statičnost, a zbog toga se do izvjesnog stupnja mora kondenzirati radnja i produbljivati psihološki sadržaj (komponente srodne karakteristikama radiofonije o čemu ćemo kasnije govoriti) Stoga se čini da će televizijska opera budućnosti proizići iz radiooperе, obogaćena vizuelnom komponentom, kao što će i televizijska drama rasti iz radiodrame, obogaćene također vizuelnim faktorima.

Taj historijski pregled bio je potreban, da ustanovimo ovo. radiooperа se javlja kao mogućnost nove muzičke forme, izražajno i sadržajno povezane s karakteristikama naše epohe. Stereotipne arije i ansambli ne odgovaraju duhu radiofonije, a seccorecitativ će, na primjer, u novom ruhu i pod novim okolnostima (blizina mikrofona) dobiti i novo značenje. U operi prokomponiranoj na Vagnerov način utapaju se glasovi pjevača, koje će mikrofon teško izdvojiti. Nasuprot tome, moderna komorna opera vrlo dobro pristaje u radiostudij. Teoretske mogućnosti za razradu radiooperе postoje U inozemstvu je bilo već više pokušaja. Vrijeme je da se i naši kompozitori okušaju sa tom novom muzičkom formom, kojom se može reći mnogo, više nego što se to na prvi pogled čini.

Tri su bitne radiofonske komponente, koje uvjetuju formu, a i sadržajni izbor tematike za radiooperu.

1. Nedostaje vizuelna komponenta, koja na sceni najvećim dijelom tumači fizičku radnju te znatno pridonosi i tumačenju psiholoških komponenata sadržaja (preko međusobnih odnosa aktera i njihove mimike). Znači, da treba kompletnu fizičku radnju opisati tekstom, a tek izuzetno označiti akustički (muzikom ili šumovima). Iz tekstovnog se opisivanja fizičke radnje nužno rađa psihološki stav lica (nekog lica iz komada ili makar i spikerakomentatora ili korusa).

2 Tekst pojedinca teoretski je posve razumljiv, zbog velike blizine mikrofona i upotrebe tehničkih pomagala To naglašava jaku srodnost s komornim karakterom vokalne muzike, koja (umjetnost popijevke) teži za jakim nutarnjim proživljavanjem.

3 Mase je mikrofonom vrlo teško predstaviti Njihov je tekst redovito nerazumljiv, a bez vizuelne komponente teško je dati njihova karakteristična raspoloženja. I taj se problem mora nekako »komorno« riješiti Najprikladnije je da se masa dijeli na nekoliko dramaturški povezanih lica, koja izriču mišljenje gomile, a zbor ostaje u pozadini (u »kulisi«).

Te tri komponente ističu »komorni« i »psihološki« karakter radiooperе Najprikladnije se zaplet rješava u malobrojnim zatvorenim ansamblima, bez razmahane vanjske akcije, s jakim udubljivanjem u psihološko osvjetljivanje radnje To su uostalom i putovi, kojima ide moderna radiodrama.

Za libreto radiooperе karakteristično je da može biti kratak. Čak je vrlo vjerovatno, — da — kao radiodrama — radiooperа ne će trajati duže od jednog sata. Idealno trajanje kretat će se po svojoj prilici između 30 i 50 minuta. Zbog ovog komornog karaktera radiooperа zahtijeva »manju«, novelističku radnju, s kratkom ekspozicijom, koja može biti zgusnuta čak u prolog ili sličnu kratku uvodnu scenu. Pritom ne smijemo zaboraviti da radiooperа podliježe dramaturškim zakonima, koji se bitno razlikuju od onih što vladaju kazališnom scenom. U tome je radiofonija srodnija filmu Za samu formu libreta dobro je da bude prokomponiran ili podijeljen na prizore, a ne na činove jer ovdje nema razloga da se radnja prekida Treba izbegavati spikera, bilo da ga uvodimo kao konferansjea, bilo kao melodramskog komentatora. Dobro djeluje uvođenje korusa u jednom ili više lica (ne u zborskom ansamblu!), a najsretnije je ako se sva potrebna objašnjenja mogu staviti u usta samih aktera, pa makar se moralo uvesti još koje epizodno lice. U tekstu se mogu upotrebiti jednako proza ili stihovi, ali teoretski potpuna razumljivost teksta, a usto i nedostatak vizuelne komponente (što koncentrira pažnju na tekstu) nalaže vrlo kritičan literarni rad U radiooperi ne dadu se, na primjer, zamisliti banalni stihovi starijih opera, koji su u prijevodu redovito loše rimovani i bez smisla Dramaturški treba čitavo zbivanje projicirati kroz psihološke prizme pojedinih lica

Muzika se ne smije ni u čemu ograničavati. Na bazi dobrog, radiofonski pisanog libreta kompozitor će vlastitom inspiracijom naći prikladnu muziku, kojom će prikazati radnju i likove Možemo istaći samo neke momente. Kako smo već spomenuli, dobro je da se forma prokomponira kako bi bolje odgovarala radiofonskom obliku. Kompozitori se mogu uputiti na to da eksperimentiraju onim komponentama koje im se čine prikladne za ostvarivanje nekih zadataka. Tako je, na primjer, vrlo vjerovatno da će se secco-recitativ često upotrebljavati, pogotovu kad se objašnjava radnja. Simfonijski intermezzi — poput onih u kazalištu — vremenski će i prostorno razdvajati radnju, a pojačat će se njihova komponenta psihološkog tumačenja.

I s obzirom na »stil« djela ima mnogo mogućnosti. Približavanjem narodnom duhu ili, recimo, modernističkim strujanjima odražavat će se težnje i u formalnoj strukturi djela. Zašto ne bi moglo biti radiofonske »muzičke igre« ili »radioigre s muzikom«, u kojoj bi se na popularan način adekvatno razradila tematika narodne priče ili povijesti. Možemo ići sve do granica melodrame, a ne smijemo zaboraviti ni utjecaja filma, koji će se nesumnjivo pojaviti. Kod naših je književnika i kompozitora uvriježen negativan odnos prema opereti i muzičkoj igri. Možemo ih utješiti. Opereta zahtijeva humor, a uvjeti radioemitiranja traže da taj humor bude visokog kvaliteta, budući da mu nedostaju vizuelne komponente komike Prema tome, to će — kao i komična radiooperа — biti poseban zadatak, koji će biti još teži, nego kad se stvara sentimentalno ili tragično djelo

Nameće se pitanje, kakve događaje i likove uzeti za nosioce radnje Razumljivo je da svaka tematika dolazi u obzir, samo ako je radiofonski koncipirana, to znači, akustički oblikovana Svaki se događaj može projicirati kroz reakciju nekih lica koja s njime imaju bilo kakve veze. Pritom će mnogo pomoći iskustva radiodrame, koja danas već suvereno barata specifičnim radiofonskim tekovinama. Zbog komornog karaktera radiooperе — kao i radiodrame — dobra radiofonska tematika bit će emocijalno znatno zasićena.

Fantazija radiostvaralaca — bazirana, recimo na zvučnoj montaži (analogno slikovnoj montaži kod filma) — ne mora prelaziti u područje fantastičnosti. U radiodrami »Bez naslova« američkog pisca Normana Korvina glas, koji vodi slušaoca kroz cijelu dramu i tek se na kraju odaje kao glavno lice Hank Peters, nema karakter neke irealne fantastične vizije, premda se radi o vojniku, koji je pao u ratu. To dolazi otuda što nova izražajna sredstva radiofonije stvaraju i nove uvjete i odnose u kojima se izvodi samo djelo Štaviše, radiofonija je pronašla nove, originalne mogućnosti izražavanja, kojih ni film, a pogotovo kazališna scena nisu do danas imali. Tako, na primjer, u radiodrami »Hirošima« progovara »sjena gospodina Tagotija«, evocirajući događaje u nesretnom japanskom gradu tek prije pada atomske bombe (sjetimo se samo sugestivne, a scenski neizvedive uloge »sjene Kristove« u Krležinoj »Legendi«!). Sva ta iskustva radiodrame poslužit će i stvaraocima radiooperе, koja na taj način — kao muzička forma — dobiva nove izražajne mogućnosti.

Šta ima danas već da kaže radiotehnika o radiooperi? Teoretski možemo reći: treba sredstvima radiotehnike i radiorežije postići na akustičnom području živu i neposrednu izvedbu, koja će odgovarati djelovanju kazališta. Iskustvo će otkriti kakve mogućnosti izražavanja krije upotreba mikrofona. Navedimo jedan karakterističan primjer. U Zagrebu se ove sezone davala premijera moderne engleske opere »Otmica Lukrecije« engleskog kompozitora Benjamina Brittena: Radio-Zagreb davao je uoči premijere emisiju, u kojoj se u razgovoru s dirigentom Mladenom Bašićem prikazala slušaocima dramaturška koncepcija kao i zanimljivosti muzičkih kvaliteta tog suvremenog opernog djela. Muzičke primjere izvodili su članovi Zagrebačke opere. Tako je između ostaloga izvedena i scena u kojoj se Tarkvinije šunja do Lukrecijine spavaonice Tu čitavu radnju opisuje muški korus (tenor) uz pratnju udaraljki, dok ostali svirači šute. Tekst korusa iznosi se uglavnom šaputanjem i usklicima, hvatajući se samo mjestimično melodijske linije. Lako se dade uočiti, kako je taj prizor osobito zahvalan za mikrofon, koji je dopustio pjevaču da upotrebi nijanse glasovnog registra, koji se u kazalištu ne da upotrebiti zbog akustičnih udaljenosti. Režiser izvedbe odlučio se prije snimanja na jedan eksperimenat. Kod tog prizora ukopčao je komoru za jeku. Dojam je bio snažan, rezultat zanimljiv. Glas nije bio deformiran, jer se nalazio na granici šaputanja, ali smo čuli jeku bubnjeva i činela, a to je stvaralo posve naročit ugođaj. Uz odličnu interpretaciju Ratimira Delorka, taj je prizor djelovao potpuno »radiofonski« te svakako ukazuje na neslućene mogućnosti, koje će otkriti mikrofon, kada se muzika jednom bude komponirala s obzirom na njegove zahtjeve (to jest, kada mikrofon ne bude više samo prenosno sredstvo muzičke izvedbe). Vidimo dakle, da se režijski zahvati ovdje znatno jače upleću u samu strukturu djela. Tome se ne ćemo čuditi, ako se sjetimo filma, gdje autorovo djelo (scenarij) u stvari priugotavlja režijska koncepcija (knjiga snimanja). Osim toga, moći će se stvaraoci i izvodioci radiooperе služiti iskustvima muzičara i muzičkih stručnjaka, koji rade na filmu.

Spomenimo usput pitanje radiofonske obrade scenskih djela, koje se već akutno pojavljuje na našim radiostanicama. Obično se upotrebljava tako-

(Nastavak na četvrtoj strani)

DUŠAN MATIĆ

Da zapišem

Da zapišem tajnu života na pepelu i ove večeri
na pukom žalu tuge što me
ščepa po njenom odlasku
zveri ove što se sa njom bakćem
i što je snismo da je zaboravimo jednom
ne zaboravimo nikad
zveri ove uspomene
zveri ove nevidljive vatre
al čiste al gorke al slatke
vatre od mladosti što je još ostalo
za jesen za vedru zimu za buduća vaša proleća.

Da zapišem
tajnu života oslonjenu na ruku nebla godarnu moju
tajnu života oslonjenu na srce što će znam stati
znam
što će kucati ipak večno taman toliko dugo da opet bude moje
ono nekada srce pod rukom što prvi put osetih da burno kuca kad
ugledah između balvana na mostu vodu kako juri nekud i svetla i tavna
kad je prvi put ugledah običnu ali nikad više zaboravljenu
da zapišem tajnu na mahovini njene nežnosti
da zapišem tajnu na steni njene nemilosti.

Da zapišem tajnu života dok ona spava ove noći daleko od mene
da je što pre zapišem kad je ne zapisah
dok ona spava a ja pišem
tajanstvena kao život i život tajanstven kao ona.

Da baratam po uglevlju uspomena da slušam romor krvi
da me kljuje i da je kljujem
ne priznajem tugu
čujem vetar u lišću
na iskap da ispijem sve reči što nisam stigao da joj kažem
ja znam da će sutra rano zapevati u granju ispod prozora smešna ptica
i da će za tren poremetiti patetično i mrgodno ustrojstvo sveta.

1 juli 46

FRESKE NA IZLOŽBI SREDNJEVEKOVNE UMETNOSTI

Rođenje Bogorodice — detalj (Crkva sv. Pantelejmona. Nerezi)

(Nastavak sa prve strane)

strogu propoved slikarskog kanona: pokret, ukus za profanim, detalje iz narodnog života, saosećanje sa uzbudljivom novozavetnom pričom, izraze radosti i saučešća u dramatičnim scenama iz života Bogorodice, Hrista i svetitelja. Ovaj impuls, ovo bogatstvo vizije, ovo širenje horizonata ,nagoveštava onaj duh, koji će nešto kosnije, u drugim prilikama i drugim predelima, susednim ali slobodnim, dovesti do Renesanse.

Ovo slikarstvo nastaje u doba skoro opšte nepismenosti, u doba kad su se u slici, kipu ili građevini sjedinjavala sva sredstva za sporazumevanje sa masama. Ono ima više od umetnosti: funkciju knjige, ulogu reči, ali ne reči i slova u običnom smislu, nego reči simbolične. Za razumevanje ovog slikarstva potrebna je i danas kultura: poznavanje slikarskog pravilnika, poznavanje Novog Zaveta u detaljima, opšte znanje Starog Zaveta, poznavanje života svetaca. A kultura srednjevekovnog slikara morala je biti mnogo veća. Ova dvostruka uloga umetnosti dizala je njen nivo na zavidnu visinu. Danas nas čude »otkrića« i »anticipacije« srednjevekovne umetnosti. Zaboravljamo da ona ne ide samo u korak sa društvom i vremenom, već i u dosluhu sa prošlošću koja ima snagu da se ovaploti u delima čistim, plemenitim, a ta dela, s novom snagom, sa tom oslobođenom energijom, da prodru u budućnost. Ona, uostalom, ne govori o slabostima i beznačajnom, o onome što se lako zaboravlja, nego o uzvišenom: o velikim moralnim načelima, o velikim idealima svog vremena, o prosveti, čovekoljublju, odanosti prema zajednici, konstruktivnim težnjama oko kojih se okuplja svaka nacija i razvija svaka kultura. Njena jednoobrazna tematika, u nizu prostih ili alegoričnih slika ,nabraja primere vrline, požrtvovanja, vizije dobra i zla, sloge i nesloge, primere vernosti i izdajstva — veliku skalu ljudskih karaktera i likova, sve ono, čemu će u budućnosti težiti u suštini svaka druga zajednica.

U tom kontinuitetu misli i osećanja rađala se ova umetnost, asimilirajući iz predhodnih i savremenih kultura snagu za svoj razvoj. Istorija kaže, između ostalog, da je »narod u izboru mesta svojih svetišta, išao za unutrašnjim glasom koji mu je šaputala koncepcija starija od hrišćanstva: najugodnije besede s bogom i najusrdnije molitve prati šum lišća i žubor potoka i reka«. Iza činjenice da je većina ovih spomenika izolovana u prirodi i iza ovih reči, ako im se može pridati značaj, krije se staro saznanje o umetnosti koje se odnosi na čitav Istok: da se umetnost zasniva na dugoj kontemplaciji, da nastaje u sporazumevanju sa prirodom, da počiva na velikoj lucidnosti i sposobnosti da se priroda otkrije, zavoli i obdari božanstvom, silom većom od naše, jer čovečanstvo, usamljeno u celini, stalno traži mogućnost za sporazumevanje sa drugom celinom, nevidljivom ali postojećom. Kao što znamo, većina naših spomenika leži na mestima udaljenim i skrovitim, u klisurama, na visoravnima, obroncima, u proplancima nekad neprohodnih šuma, u raskošnoj prirodi, sakriveni u voćnjacima, cveću, kupani na čistom planinskom vazduhu, kraj izvora i tekućih voda. Nastali u velikom broju, u predelima oko gornjeg toka naših reka, kraj čiste i prozirne vode, postali su izvorima glavnih strujanja svog vremena: u rađanju humanizma, sržі srednjevekovne hrišćanske civilizacije, koja je prihvatila boga da nam nagovesti, ustvari, čoveka.

Prohujaše vekovi... Slikarstvo je duboko izmenilo izgled U izvesnoj meri izmenilo je i duh. Kao rod, kao disciplina, kao potreba, freska je skoro zaboravljena.

Ali, ove avetinjske figure putnika iz daleka, povratnika sa naših krstaških ratova, retkih svedoka iz našeg velikog slikarskog veka, dolaze nam u susret već nekoliko puta. Sada se vraćaju sa fantastičnog sastanka u Parizu. Tamo je u ovom malo poznatom slikarstvu otkriven srodni i logični izdanak evropske umetnosti, kao otkriće jednog elementa u nizu ostalih. Tako je ova skala popunjena. U nizu asocijacija, u čudnoj povezanosti stvaralaštva, ugledano je i na ovom primeru zajedničko poreklo stare i savremene umetnosti. Sa naših fresaka govorili su rečito preci Tintoreta, Braka, Pikasoa, Van Goga, Lirsa.

Ako bi za trenutak zamislili dalje kretanje ove povorke, njen silazak i u naše savremeno slikarstvo, našli bi se pred prizorom neobičnim:

... preko našeg pejsaža, opšte pojave u našem likovnom životu, pada velika senka starca iz Studenice. Srdačno pružene ruke, lepi izraz njegovog lica, gospodsko držanje... Njegova figura, naslikana prirodno i jednostavno, bez skraćenja, u neznanju perspektive, stoji stalno kraj okvira, kao kraj zlatnih vrata, kroz koja ne može proći. U dubini vidi se predeo, tih, prijatan, jutarnji, svež... Zasad nema figure koja bi dostojno i srodnički dočekala ovog pretka iz Vekova. Ali starac je beskrajno strpljiv. Njegove ruke ostaju ispružene da sačekaju ono što je neminovno u razvoju naše umetnosti.

Na ušću Zete u Moraču, nedaleko od Titograda skriven u zemlju i kamen, pogreben ali ne i zaboravljen, leži stari grad Dioklea. Možda je iz njega potekao ilirski pastir, koji je, pod imenom Diokleciana, malo godina vladao svetom, pa se onda, u čudesnoj mudrosti povukao od vlasti i gospodarstva u utočište koje je sam izgradio, u moćnu palatu na Jadranu, nedaleko od Salone.

Plinije stariji veliki reporter antike, pominje narod Dokleata. Ptolomej, koji je našu malu planetu smatrao za središte svemira, u drugom stoleću je govorio o gradu Dioklei... Potom to ime iščezava za dugo. Tek u administrativnim aktima vizantiskog cara Konstantina VII Porfirogeneta u desetom veku grad se opet pominje. U poglavlju XXIX, koje se jednim delom odnosi na Dalmaciju, govori se o kolonizatorskoj delatnosti cara Dioklecijana. Tu stoji da je Diokleciјan naselio rimske građane u oblast Doklen Avari su razorili grad, a car Heraklije opet ga je naselio, a oblast se zove Dioklea. Govori se dalje »o zamku koji se tamo nalazi a koji je Dioklecijan osnovao«.

Pjero Strikoti govori o jednoj prometejskoj legendi, tajanstveno zanimljivoj kao apokrifni spis, a koju su navodno pričali stanovnici oblasti Duklea: o caru Dukljaninu.

»Pre mnogo, mnogo vremena vladao je svetom kao zao demon, neprijatelj ljudi, silni car Dukljanin i hteo je da uništi svet i sve živo. Skinuo je sunce sa nebeskog svoga, natakao ga na svoje koplje i tako ga nosio preko zemlje i mora. Ali sedme godine gospod bog posla arhandjela Mihajla na zemlju, koji je, da bi ukrotio cara, pribegao lukavstvu. U obliku putnika arhandjeo se priključi caru. Kada su dospeli na morsku obalu, arhanđeo poče svoju vlastitu snagu toliko da hvali, da je to zagolicalo carevu sujetu i on izazva anđela na ogled. Trebalo je da donesu po šaku peska sa morskog dna. Prvo zaroni arhanđeo u more i pojavi se sa peskom tek nakon dužeg vremena. Kada potom car skoči u more, arhanđel more sedmostruko zamrzne Doduše, caru je uspelo da probije sedmostruki oklop leda, tvrd kao čelik, ali su arhanđeli i drugi anđeli koji su dotrčali u pomoć, posle duge borbe svezali noge i ruke čudovišta, i pošto su sunce vratili na svoje mesto, okovali ga za stub Vezirevog mosta kod Podgorice gde još i danas čami i ogromnim zubima glođe stene Uspeva mu svake godine do božićnih praznika da toliko izgrize okove, da bi bio dovoljan jedan jedini ujed te da ih raskine. Ali tada neki Ciganin kovač udara čekićem po nakovnju i okov se obnavlja. Ako bi to jedared, slučajno ili namerno, izostalo, oslobođeni car uništio bi celi svet«.

Lagano prolazimo poljem, gde je Duklea nekada cvetala, ustežući se pred preostalim ostacima kamenja koje su ljudi i elementarne sile razbili Kao što se sastavljaju slova azbuke, da se formira reč, rečenica, misao, tako pokušavamo da iz delića zabata Dijaninog hrama, iz parčeta pervaza zgrade kupatila, iz upola u zemlju utonulih kapitela bazilike, iz prebijene konzole, iz ostatka ploče sarkofaga ili mozaika, rekonstruišemo plan ovog foruma ,viziju nekadanjeg grada.

Opet srećemo jednu ženu, po godinama sličnu onoj kaluđerici u Dajbabi; ali različitu po duši. Ona nas vodi kroz labirint kamenja, pokazuje nam paganske i hrišćanske crkve, glavnu ulicu, vodovod, kanalizaciju antičkog grada ,carske odaje, što sve ne postoji više ili što je samo trag i naslućivanje prošlosti.

A ova stara žena stanuje — u jednoj ubogoj kućici, koja je sagrađena iz kamena antike.

— Ovde stanujemo — kaže ona.

Šesdeset godina ova žena je ovde, čuvar terena, i poznaje svaki kamen.

Za vreme rata Italijani su je odveli »u internaciju« kako ona kaže. Čudo je da je to izdržala. Svakako, i ranije je morala gladovati. Proživela je borbe u Duklei, jer se je blagovremeno povratila, nakon kapitulacije Italijana.

Nemci su ovde bili opkoljeni od partizana, saterani kao ovce u tor. Tu su pružili poslednji besomučni otpor. Zbog toga ovuda leže, između antičkih postolja stubova srušenih glava sa akantusom i izvanredno uobličenih pervaza, čaure granata, hrpe ispaljenih metaka i upola zatrpani čelični šlemovi, već urasli u bokore žutilovke i trnja.

Mala starica, lako kao duh, cupka pred nama, prelazi preko kamenih humića ,vodi nevidljivim stazama i govori:

Tamo je pravoslavna crkva, sagrađena iz antičkog kamena Tamo leže mrtvi, pomešani iz mnogih vremena. Mrtvi, koji su pružali ruke rimskim, i oni koji su to činili hrišćanskim bogovima.

Hteli bi da ovoj dobroj starici damo napojnicu, zbog njenog siromaštva, a i zato što nas je uistini znalački i prijateljski provela.

Ali ona odbijajući kaže: Ne, ne vodim radi novca.

Je li to ponos, ta crta crnogorskog karaktera? Je li to ljubav prema ovom kamenju, nemom ali punom prošlosti? Ne samo Rima, već i njene vlastite mladosti, celog njenog života, koji je ovde protekao. I koji se sada kloni kraju.

Možda je ova neugledna žena, imenom Miruna Mitrović, dobri duh ovoga mesta, koje su pokoljenja zanemarivala i koje je bilo izloženo razaranjima i od čoveka i od vremena, a koje možda u sebi krije divotna i dragocena dela. Možda bi trebalo i ovu ženu, sive kose i u sivo odevenu, jedinstvenu staricu, zaštiti kao kulturnu starinu, jer ona sve ovo voli nesebično i sa čistim srcem.

* * *

Ljubica, nastojnica kuće u Titogradu u kojoj smo otseli, pozvala nas je u berbu grožđa i smokava u obližnje selo Zagorić. Ona je iz tog mesta, iz ove male kućice, u kojoj tri postelje, poređane po dužini, čine skoro sav nameštaj i zauzimaju skoro ceo prostor. Tu je rođena i tu je, sa ocem, majkom i braćom živela do praga rata.

Auto staje pred rešetkastim drvenim vratnicama voćnjaka. Istrčava troje male dece, oskudno odevene i, ne baš dobro ishranjene. Ne primaju smokve koje im nudimo. Stidljivi su mališani, mislimo. Ali nam oni kažu da imaju smokava svakog dana i nisu ih više željni.

Stara mati vodi nas kroz voćnjak, koji se u terasama uzdiže ka kućici. Pokazuje nam vinove loze i kaže:

— Grožđe nije onako slatko kao inače. Suša je bila velika.

Izbira nam najlepše grozdove a mi beremo smokve, koje su teške, zrele i slatke.

Sedimo gore, pred kućicom, i razgovaramo o prošlosti.

— Otac, u mladosti — kaže mati — otišao je u Ameriku, kao i mnogi naši zemljaci. Ljudi su tamo odlazili, kada je Amerika otkrivena.

Stara žena to govori otegnutim glasom, kao da se mišlju vraća unazad, u protekla vremena, a vreme i prostor sažimaju se. Sve je to tako daleko, da se skoro poklapa sa prapočetkom, sa stvaranjem sveta.

— I on je odavde odveo ženu. I dobro im je bilo tamo, iza ovog širokog mora. Ali, kada je došlo do rata, jednog od onih ratova, knez Nikola ih je sve pozvao nazad. Izdao je proglas, u kome je stajalo da je izdajnik onaj koji se ne vrati i ne učestvuje u borbama na Skadarskom Jezeru. Teške su bile reči koje je knez izrekao. Nijedan nije hteo da bude izdajnik.

Za trenutak, ta magiska reč o izdaji stajala je kao tajanstveni zid između nas. I dok je mati za tu reč vezivala stvari iz davne pirošlosti, mi mlađi, mislili smo na ono što je još bilo budno u našoj današnjici. I lica, kao maske, ukočene no ipak poznata i sa imenima, gledala su nas kroz tamu.

— Tada se otac vratio u zemlju.

Opet je umukao glas. Kao da nije lako proniknuti let prošlosti. Strogo i uspravno, sedi stara žena, a lice puno bora, povezano u crnu povezaču, puno je ozbiljnosti i tuge.

Veče lagano pada nad vinogradima. Još uvek sedimo ispred male duge kamene kućice. Sedimo na opletenim stolicama, samo je mati na drvenom tronošcu, kakvi se još u našim selima nalaze i služe domaćicama kad potpaljuju vatru i prebiraju povrće. I stara žena, sedeći na niskom tronošcu, potseća na prastaru Parku.

— Kada su Ljubičin otac i njegova braća iskopali bunar, još nisam bila u ovom kraju — kaže glas majke. Trideset osam metara dubok je bunar. Iskopali su dobru vodu.

Sunce pada za bregove. S večeri kao da predmeti sveta izgledaju plastičnije, jer senke ističu oblike. A kada je sunce u zenitu, predmeti bacaju neznatne senke. A sada plava svetlost večeri pada kao veo na sve što se vidi. Veče je, vreme naročito pogodno za zahitanje iz usamljenosti, iz vrela tuge.

— Niko nas nije hteo pozdraviti, niko sa nama govoriti. Jer su naši sinovi bili poznati kao borci za slobodu.

Ljuba, kao u želji da je otstrani od mučnih uspomena, kaže:

— Leti je ovde lepo. Jedino zimi je teško. Nema mnogo snega, ali duva studeni severac.

— Sneg i vetar nisu teški — kaže mati — već usamljenost.

Sa mesta na kome sedimo vide se okolni bregovi, polja i vrtovi, koje lagano tama upija. Čuju se glasovi razigrane dece i lavež pasa.

Ljubica nam donosi mleka i hladne vode iz bunara. Voda je dobra i mi je hvalimo.

— Bez mašine iskopali su bunar — kaže mati — vlastitim rukama. Živu izvorsku vodu našli su u suhoj dolini.

Jedan stari sedokosi čovek prolazi uskom stazom ispod kuće.

— To je očev brat, — kaže Ljubica. — Ima četiri sina. Dvojica su bila kod četnika. Jedan od njih je u Americi. Nedavno je stricu poslao paket sa svakojakim stvarima...

Govori vrlo mirno o tim čudnim zapletima, koji porodicu vezuju a u isti mah i razdvajaju.

— A gde je pravda — pita mati — kada još živi onaj koji je bio rđav, a moj najmlađi sin je morao umreti...?

— Malo grožđa ima ove godine — kaže Ljubica — a skoro nimalo kukuruza. Ni najstariji ljudi ne pamte ovakvu sušu.

— Za vino ne valjaju, — kaže mati. — Iz ovih grozdova može se jedino rakija peći. I tada, kao da se glas hoće opet da obrati uspomenama, da opet prihvati staru sliku, umorno kaže: — Na bunaru su ga uhvatili, mog najmlađeg sina. Vezali ga i mučili.

— Majka je to gledala — kaže Ljubica — otada su joj misli nešto popletene.

— Tri meseca kasnije, streljali su ga, — šapće stara žena.

Još sedimo i jedemo smokve. Ali mirisni ružičastožuti plodovi sa nežnim tkivom postali su gorki u našim ustima.

— I majku su potom odveli. Zlostavljali su je. Kada se vratila, ličila je na kostur. I oca. On je jedva doživeo dolazak partizana. Dvadeset dana po oslobođenju umro je.

Tako priča Ljubica. Priča i u kolima, na povratku.

Držimo plodove, koje nam je mati dala, na krilu i vraćamo se u grad kroz tamno veče, kroz ovo lepo, tamno i gorko veče.

Kratke vesti iz inostranstva

Ežen Delakroa: Autoportre (1832)

SPASEN JE ATELJE SLIKARA DELAKROA

Društvo prijatelja Ežena Delakroa kupilo je na javnoj prodaji za 4,200.000 franaka kuću sa ateljeom i baštom velikog slikara. Neki kupci, kada su saznali za nameru Društva, velikodušno su se povukli. Ova zgrada u ulici Firstenberg, draga svima poštovaocima Delakroa, biće pretvorena u muzej. Zgrada koja se nalazi u lošem stanju sada je spasena od propadanja; u njoj će se čuvati uspomene na šefa romantičarske škole u francuskom slikarstvu.

NOVE KNJIGE O STENDALU

Skoro istovremeno objavljeno je nekoliko knjiga o autoru »Parmskog kartuzijanskog manastira«. »Stendalovo stvaranje« od rano preminulog Žana Prevoa (izdanje Merkir de Frans) pruža minucioznu analizu spisateljskog majstorstva u delima velikog romansijera. U definitivnom izdanju svoje čuvene knjige »Stendalovo delo« (izdanje Alben—Mišel) Anri Martino, jedan od najistaknutijih francuskih stendalologa, prikazuje razvoj misli Anri Bela prateći je kroz njegove romane, novele, eseje, putopise, dnevnike · pisma. U »Stendalu«, objavljenom u kolekciji »Ikonografski dokumenti« (izdanje Pjer Kaje), Anri Debre je načinio izbor Stendalovih portreta, od onog koji prikazuje živahnog, bucmastog mladića iz 1807 pa do lepog Lemanovog crteža olovkom na kome vidimo Anri Bela i Čivita-Vekiji 1841.

MUZEJ PESNIKA MAKSA ŽAKOBA U KENPEU

Pre šezdeset i pet godina rođen je u Kenpeu francuski pesnik Maks Žakob. Povodom ove godišnjice u muzeju njegovog rodnog grada jedna sala je posvećena njegovim slikarskim radovima. Maks Žakob, jedan od najznačajnijih pesnika svoga vremena, koje je, zajedno sa Apolinerom i Pikasom duboko obeležio, debitovao je u književnosti sa umetničkim kritikama i čitavog života izdržavao se od prodaje svojih gvaševa. Muzej u Kenpeu obratio je sada pažnju na ovu malo poznatu i još neocenjenu umetničku delatnost pesnika Maksa Žakoba, koga su za vreme rata mučki ubili nemački okupatori.

KNJIGA O SLIKARIMA FOVISTIMA

U švajcarskom izdanju »Troa kolin« objavljena je luksuzno opremljena knjiga »Fovisti« od G. Diujia, u kojoj je autor sakupio svoje članke štampane u časopisu »Kaje d'ar« od 1929 do 1931. Prerađeni i prošireni, ovi članci pretstavljaju istoriju, tumačenje i odbranu fovizma. U prvom poglavlju knjige autor proučava karakteristike fovizma. Sa mnogo suptilnosti ispituje odnose između kineskog i fovističkog slikarstva. Takođe ukazuje na interesantne analogije između fovističke umetnosti i vizantiske estetike. Slede zatim geneza i istorijat fovizma. Od godine 1898 Matis počinje da upotrebljava čisti ton. Grupi iz ateljea G. Moroa pridružuju se slikari: O. Friz, Ž. Piji, R. Difi, G. Brak, a nešto kasnije Deren, Vlamink i Van Dongen. Poslednje poglavlje u knjizi posvećeno je Matisu kome autor zamera ravnodušnost prema čoveku u njegovim novijim delima.

VELIKA PARISKA IZLOŽBA 1953

Gradsko veće Pariza otpočelo je pripreme za veliku izložbu koja će biti otvorena od 1 aprila do 15 septembra 1953 u Peti paleu, muzeju Galijera i na Jelisejskim Poljima. Izložba će nositi naslov »Umetnost i ulepšavanje života« i biće priređena namesto odložene svetske izložbe koja je trebalo da se održi 1955.

IZLOŽBA TIJEPOLA U VENECIJI

U Veneciji se održava od juna do oktobra, za vreme letnje sezone, izložba Tijepola. To je jedna u nizu izložbi koje priređuje Venecija još od 1935 godine, među kojima su bile zapažene pre rata izložbe Tintoreta i Veroneza, a posle rata izložba Belinija.

Na izložbi su prikupljena sva poznata dela Tijepola iz svih italijanskih muzeja, kao i iz Luvra, Rijksmuzeuma, iz kolekcije Ružička u Švajcarskoj, iz Hamburškog muzeja, iz Minhenske Pinakoteke, iz Kunsthistoriše s Muzeuma i ostalih svetskih muzeja i galerija.

To je dosad najpotpunija izložba Tijepolovih dela. Među njima se nalaze i freske iz Palate Dunjani u Milanu, koje su ostale sačuvane od bombardovanja. Kao što je poznato, ostale freske Tijepola u palati Skalci u Veneciji, u Vili Sodena, i u palati Arkento stradale su za vreme prvog i drugog svetskog rata.

IZLOŽBA TULUZ—LOTREKOVIH SLIKA U ALBIJU

Povodom pedesetogodišnjice smrti velikog francuskog slikara Anri de Tuluz-Lotreka otvorena je u Albiju izložba njegovih slika. Pored slika sa nedavno održane izložbe u Parizu, u albiski muzej su donesene i slike koje su dugo vremena bile izložene u američkim galerijama, tako da ova izložba pruža iscrpan pregled rada velikog majstora.

Smrt Bogorodice — detalj (Manastir Sopoćani)

MIRKO BANJEVIĆ:

ZVJEZDANI VOZ

(»Zora«, Zagreb 1951)

Nedavno je u izdanju zagrebačke »Zore« (»Mala biblioteka«) izišla pod gornjim naslovom zbirka stihova Mirka Banjevića. To su dve poeme: »Zastava na stijeni« i »Voz prolazi« s jednom istom tematikom — izgradnja pruge Nikšić—Titograd. Pisane su na terenu, u Ostrogu, 1948 godine. One čine celinu i po sadržini i po načinu oblikovanja.

Mirko Banjević je poznato ime u našoj novoj lirici. Kao što se vidi i iz tople beleške Gustava Krkleca o piscu, Banjević je počeo svoj književni rad još 1930 godine, produžio ga u Narodnooslobodilačkoj borbi i posle nje. Od dosadašnjih njegovih radova najznačajnija mu je zbirka pesama »Zemlja na kamenu« (izdanje beogradske »Prosvete«), u kojoj je »dat presjek i neka vrsta izbora njegova pjesničkog rada«. »Zbirka je, kaže Krklec, izazvala pažnju naše kritike svojim pozitivnim osobinama: svježinom izraza, bogatstvom jezika i doživljajnom neposrednošću«.

Jedna od najupadljivijih odlika Banjevićeve poezije, to je kvantitativnost izraza. Njegove strofe su krcate rečima i pojmovima, nabijene. Forma im je čisto konstruktivistička. U pesmama Mirka Banjevića nema one iznenadnosti izraza, koja najednom ozari čitavu situaciju, čime se odlikuju prefinjeni liričari. One su sadržajne više po materijalu nego po emociji. U njima je sprovedena stroga povezanost smisla i korektnost forme, što Banjevića približuje više klasičarskom nego modernističkom shvatanju poezije.

Motivi su u ovim poemama objektivni, što poemi, kao književnom rodu, i priliči. Ali je njihova izražajnost ipak protkana subjektvnom osećajnošću, i to ih spasava od bezličnosti. Oseća se u njima piščev napor da uskladi objektivnu stvarnost sa svojim ličnim simpatijama. Trebalo je puno duhovnog napora i trošnje lirske energije da se ove poeme napišu. Iz njih zrači taj napor i ta energija. Vrlo je moguće da Banjević posle njih nije duže vremena mogao da poetski stvara.

Sadržina njegovih poema je satkana od socijalističkog patriotizma. Ljubav prema svojoj zemlji, osobito prema zavičaju, izvire iz svakog stiha. U njima se opeva herojsko doba borbi iz dalje i bliže prošlosti, tojest savremeni radni heroizam dovodi se u vezu s heroizmom nekadašnjih borbi

Da prahom kubura i oštricom sablje
nijesu sreli tuda Omer-pašu
koji plamom preli i sela i grablje,
zar bi zrak grijao rodnu zemlju našu!

U zanosu izgradnje i njegovog veličanja, Banjević se intimno seća svoje rane mladosti i njenih snova. Povodom ljubavi Šiptara Nika Zefe i Šapčanke Rade, sklopljene na radilištu, Banjević evocira na dirljiv način svoje lične doživljaje:

I ja sam nekad u mladosti htio
tuda, verući se kuda staze nema,
čobanici samoj, bjelogrloj, vitoj,
gdje tka tihi šapat priroda nijema.

Veličanje ljudskog rada na stvaranju civilizacije, u ovom slučaju na osvajanju crnogorskog krša, izbija iz glavnine ovih stihova. Za ljubav prema tome radu Banjević bez estetskog snebivanja upotrebljava ponekad i reporterske termine, jer on hoće taj rad i da opiše. Ima, zato, u njegovim stihovima i »prelaznih zastava udarne brigade« i »graditeljskih pjesama zororanih«, čime se nimalo ne kvari opšti štimung poema, već se takvim i mnogim drugim izrazima pokazuje samo da je autor hteo, i u tome uspeo, da veličanje rada spoji s njegovim konkretnim opisom.

Banjević otvoreno pribegava intonacijama narodne pesme i ne ustručava se da mu poneki stih odzvoni guslarskim tonom, što ne smeta da su njegovi stihovi u jedanaestercu i dvanaestercu zvonki. Uz to, oni odgovaraju gorštačkom jeziku kojim su poeme pisane. Banjević ne dozvoljava sebi nikakve ekscese ni u formi ni u sadržini. Aljkavosti kod njega ima samo u psihološkopoetskom ostvarivanju. On, na primer, žali za borcima palim u davnim i nedavnim bitkama, i, sasvim razumljivo, ne zato što su pali nego zato što ih više nema, ali se iz nekakvih formalno-poetskih razloga, poveo za utilitarizmom, pa tuži:

Oh, da može čovjek povratiti sile
svih tu što su pali voleć zemlju rodnu,
u kakav bi zamah sve se snage zbile,
stvorile od krša domovinu plodnu!

»Zvjezdani voz« Mirka Banjevića je prilično oklopljen voz. On više imponuje svojim spoljašnjim izgledom nego unutrašnjim vibracijama, ali i ovih ima u njemu u tolikoj meri da on pretstavlja ozbiljan prilog onome delu naše savremene lirike koji je konstruktivan, jasan, etičan i borben.

Crteži Fedora Vaića su dovoljno izraziti.

Risto RATKOVIĆ

RADIO OPERA KAO NOVA MUZIČKA FORMA

(Nastavak sa treće strane)

zvana forma »presjeka«, u kojoj nekoliko odlomaka povezuje konferansa, od koje se zahtijeva da stvori »drama turški most« u rasponu zbivanja. Radiofoniji je lakše s umetanjem novih, ili proširenjem epizodnih uloga, kojima se povjerava tekst, što je potreban za objašnjenje radnje. Kod operete pokušalo se lagano dramatiziranom vanjskom radnjom (razgovor u zatvorenom krugu, razgovor publike u kazalištu) ilustrirati događaje samog djela, a to je dalo dobrih i svježih rezultata.

I — last but not least — da pregovorimo o financijskoj strani »pothvata«. Naši stvaraoci (kompozitori i libretisti) neće se vjerojatno još više vremena naučiti na ravnopravnu vrijednost radioopere, kao što se naši književnici još uvijek slabo zanimaju sa radiodramom. Mišljenje da su radiooblici manje vrijedni nego kazališna djela, uzrokuju inertna shvatanja, koja nažalost tek polako odumiru. Stvaraoci se međutim sakrivaju iza financijskih pitanja, tvrdeći da se rad za scenu bolje isplati. Oni zaboravljaju da će se uspjelo radiofonsko djelo kud i kamo češće izvoditi nego djelo pisano za scenu. Uvjeti plaćanja su isti, a rad je po opsegu manji. Djelo je kraće, a izvedba je znatno jeftinija (nema scenske opreme). Za dobro pisanu muziku kompozitor se ne treba bojati da neće postati popularna, a iskustvo, što ga stekne kad komponira radiooperu, pomoći će mu možda u radu za muzičku scenu. Prema tome, ni tu nema zapreke da pozovemo naše libretiste i kompozitore: stvarajte izvornu domaću radiooperu!

Nenad TURKALJ

Dve kulturne manifestacije u čast narodnog ustanka u Splitu

U čast Narodnog ustanka 26 jula u Splitu je otvoren Muzej Narodnooslobodilačke borbe grada Splita, u kome su smešteni mnogobrojni istoriski dokumenti vezani za narodnooslobodilačku borbu grada Splita i oblasti Dalmacije.

Istog dana likovni umetnici Dalmacije otvorili su u novim prostorijama Galerije umjetnina izložbu na kojoj su zastupljena 32 umetnika. Izložena su 92 rada, među kojima ima mnogo koji potiču od amatera-umetnika. Od umetnika su izložili: Emanuel Vidović, Rudolf Bunk, Ivo Dulčić, Ante Kaštelančić, Milan Tlić, Ivan Mirković, Jovo Knežević, Bartul Petrik, Branko oKvačević, Vinko Foretić, Ante Franičević i Đuro Pulitika. Od amaterskih radova ističu se dela Ante Ivaniševića, Ljubomira Nakića, Ante Ivaniševića, Ljubomira Nakića, Ante Bućana, A. Bakulića i Eugena Krstulovića.

SPOMENIK VASI ČARAPIĆU U BEOGRADU

U nedelju 12 avgusta otkriven je u Beogradu, u parku pred Centralnim domom Jugoslovenske armije, spomenik heroju iz Prvog srpskog ustanka 1804 godine, Vasi Čarapiću.

Vasa Čarapić rodio se u Belom Potoku pod Avalom, na domaku Beograda. U Prvom ustanku istakao se svojim junaštvom i postao vojvoda gročanske nahije. U jurišu na Beograd 1806 godine poginuo je i sahranjen je nedaleko od Beograda, u manastiru kod Rakovice.

Spomenik Vasi Čarapiću, jedan iz niza spomenika koji će se za vreme proslave desetogodišnjice Narodne revolucije podići u Beogradu znamenitim ličnostima naše istoriske prošlosti, izradio je vajar Radeta Stanković.

RODNE KUĆE VELIKIH SLOVENAČKIH KNJIŽEVNIKA PREŠERNA I CANKARA PROGLAŠENE ZA KULTURNE SPOMENIKE

U Vrbi, u Gorenjskoj, leži rodna kuća najvećeg pesnika Slovenije XIX veka, Franceta Prešerna. Kuća sa svim predmetima, vlasništvom pesnikovim kao i njena najbliža okolina proglašeni su za kulturni spomenik. Istu odluku Savet za kulturu i prosvetu Slovenije doneo je i za rodnu kuću velikog slovenačkog realiste Ivana Cankara, koja se nalazi u Vrbnici. Obe kuće ostaju i dalje pristupačne posetiocima

IZLOŽBA KULTURNOG NASLEĐA CRNE GORE

Prilikom proslave stogodišnjice Njegoševe smrti na Cetinju će biti otvorena izložba kulturnog nasleđa Crne Gore. U osam crnogorskih crkava i manastira kopiraju se, tim povodom, freske i odlivaju nadgrobni spomenici-stećci. Ovim radovima rukovodi naš poznati umetnik i kopista fresaka, profesor Jaroslav Kratina iz Beograda, koji je sam kopirao veliku fresku sa portretima zetskih vladara, braće Balšića, Cara Uroša i Save Nemanjića.

NAJNOVIJI UMETNIČKI FILM AVALA-FILMA »DEČAK MITA« PRIKAZIVAĆE SE NA FESTIVALU U VENECIJI

U Veneciji se održava ovih dana filmski festival dokumentarnih i naučnih filmova, na kome će se pored ostalog prikazati i najnoviji film proizveden u »Avala-filmu« u Beogradu, »Dečak Mita«. Scenario za film dao je književnik Oskar Davičo, a režirao ga je Radoš Novaković. Početkom jeseni film će se prikazivati i u Beogradu.

NAJNOVIJI BROJ »ARHITEKTURE«

Izašla je »Arhitektura« 1—4 za 1951 godinu. — **Generalni plan Beograda — na 180 strana u 4 boje**, s prilogom, na povećanom formatu velike osmine. Ovaj četvorobroj je iscrpna monografija Beograda od osnivanja do danas: 21 članak sa preko 200 slika osvetljava svestrano pitanje geološke, klimatske i privredne osnove razvoja Beograda, zatim aktuelna pitanja s područja arhitektonske, urbanističke i komunalne politike. Cena četvorobroja u knjižari: 360 a u pretplati 270 din. Naručuje se kod »Arhitekture«, Zagreb — Pierotijeva br. 4.

Nikola DRENOVAC

Velikoj sili

Pitam iz dna sebe, pun srdžbe i bola:
Zar reči o pravdi behu samo bajke?
Gde je ta jednakost?... Zar sa vašeg stola
da čekamo opet mrve i okrajke?

Zar temelj su sreći krv i ljudske kosti?
Ko će misli moje lancima da veže?
Radostan je život zbog raznolikosti —
tužan kad ga tiran u kalupe steže!

Kuda staza vodi? Nebom plamte munje.
Za nama je džungla puna zla i tmine.
Zašto rad života mora da se gine?
Jesu l' ljudi ljudi, il' u buri trunje?

S krovova da kriknem agoniju volje,
il' zemlji da šapnem reči ućutkane?
Ja smelo koračam kroz života polje,
kršeći kalupe, verige i brane!...

Sećanje na Vojislava Ilića

Vojislav Ilić je u mladosti postao saradnik »Otadžbine«, najvećeg našeg časopisa u XIX veku. To je bilo ovako... Jednog prohladnog jutra, meseca aprila 1880 godine, u današnjoj Staljingradskoj ulici, na vratima kuće doktora Vladana Đorđevića zakuca mladić u zagasitosivom vrskaputu, sa podignutom jakom, i uđe u sobu, u kojoj je za prepunim stolom raznih hartija sedeo urednik »Otadžbine«. Đorđević, kao lekar, mislio je da pred sobom vidi pacijenta, tim pre što je mladić bio bleda, bolešljiva lika i skrušena izgleda. Misleći da je to neki malerozni gimnazist, doktor mu odmah reče »Svlači se!«. Ali mladić ostade ne pomičan.

— Svlači se, kad ti kažem. — obrecnu se doktor Vladan — nisi valjda gluv?!

Mladić se ušeprtlji: ni da pobegne iz sobe, ni da se svuče, pa ipak se nekako uzdrža, ostade miran, i procedi kroz zube: — Nisam za to došao... i pruži uredniku jednu prošivenu sveščicu.

Doktor se zavali u naslonjaču i poče mehanički prevrtati listove, ne zagledajući mnogo u pesme. Ali kad se vrati na početak, on zastade kod prvih stihova:

Nad Beogradom
Spomeniče nemi prohujalih dana.
Zašto ti je čelo sumorno i tavno?
Da l' se sećaš možda krvavih megdana,
Što digoše u zrak tvoje ime slavno?
Il' grobove brojiš tuđinskih sinova,
Što padoše redom pod zidine tvoje,
Zaneseni čarom osvajačkih snova,
Daleko od krila domovine svoje?

Ređale su se sve lepše pesme: urednik ih je pažljivo čitao pa se, najzad, okrete mladiću.

— Ko ti je dao ove pesme?
— Niko.
— Čije su ovo pesme?
— Moje.
— Ko te je poslao meni?
— Niko... Sam sam došao.

Urednik se ponovo zadubi u stihove, naročito u pesmu »Ribar«, pa posle duge pauze strogo reče:

— Slušaj, mladiću, pošteno da mi kažeš, ko ti je dao ove pesme?

— To sam ja napisao! — sledovao je odgovor malo povišenim glasom.

— A ko si ti? Kako se zoveš?

— Vojislav Ilić.

Pošto ga je ispitao, čiji je, šta uči, zašto je napustio peti razred gimnazije, urednik se diže, prijateljski priđe mladiću, čiji su stihovi ličili na pesme Ljermontova, Puškina, Getea, steže mu ruku i reče:

— Vojislave Iliću, pročitao sam ti celu knjižicu... Objaviću ti sve ove pesme i od danas primam te za stalnog saradnika »Otadžbine«. Ali u buduće, sve što budeš napisao, meni ćeš doneti.

Ove reči zujale su u Vojislavljevim ušima kao muzika i on smeten i zbunjen, jedva je napustio odaje Vladana Đorđevića.

Docnije, u »Otadžbini«, Vojislav je objavio i pesme »Zvonite zvuci«, »Ljubim te«, dušo«, »20-tog jula«, »Jedna noć« i pesmu »Pod tri zvezdice«. Valja znati da se sve one odnose na Tijanu, kćer Đure Jakšića, čija se udovica Hristina, posle pesnikove smrti, preselila iz Skadarlije u Vidinsku ulicu, do nekadašnje kafane »Kod sedam Švaba«, prekoputa kuće Vojislavljevog oca pesnika Jove Ilića. Tijana je često dolazila kod Vojislavljeve sestre Milice i tu se začela ljubav između nje i Vojislava. Posle teških duševnih borbi i očajanja, jer je protiv te ljubavi bio otac stari Jova Ilić zvani u kući »Tatkana«, Vojislav se odlučio na tajno venčanje. Jednoga dana on se obrati svojim drugovima, Peri Petrovcu, velikoškolcu i Josifu Marinkoviću, kompozitoru da mu budu kum i stari svat. Za devera uzeli su Žiku Nikolića, službenika uredništva »Beogradskog dnevnika« i tako, na brzu ruku prikupljeni svatovi, 14 novembra 1883, krenu kolima u Vaznesensku crkvu. Kako je bilo desetak drugih venčanja Vojislav posle dugog čekanja, povuče verenicu za rukav i izđe iz crkve. Svedoci prilično zbunjeni ovim postupkom, požure za mladencima i ubrzo se svi nađu pred oltarom Palilulske crkve. Za vreme venčanja, prota Vasa Milić zatraži od mladenaca burme, a Vojislav razrogačeno pogleda u sveštenika.

— Pa ja nemam... — reče on zbunjeno.

Srećom priskoči kum Josif Marinković, i stari svat pa dadoše mladoženji svoje. Tek posle venčanja svi su se zapitali »kuda će sad«. Mladenci nisu smeli ići kući, dok bar nekog od Vojislavljeve porodice ne obaveste. Ali Vojislav se ipak doseti... U Takovskoj ulici broj 1 u prvoj kući prekoputa porte, stanovala je učiteljica Jelena Stojadinovićeva, docnije žena profesora Velike škole Janka Lukića, prijateljica i rođaka Ilićeve porodice. Vojislav predloži svedocima da zajednički navrate do nje i da joj ispričaju celu stvar.

Domaćica ih je dočekala s radošću, počastila i dok su se gosti zabavljali hitno je poslala služavku Tatkaninoj kući sa saopštenjem »da se maločas u crkvi svetog Marka, venčao Vojislav sa Tijanom, ćerkom Đure Jakšića«.

Kum Josif Marinković i dever Žika Nikolić odmah napustiše društvo... Samo je Pera zvani »divlji Njegoš«, ostao da mladencima čuva strah i da sačeka Tatkanin odgovor.

Nežna i bolešljiva Tijana ušla je radosno u gostoprimljivu kuću staroga Ilića ali je ubrzo umrla. Ostao je Vojislav, ponovo usamljen, zamišljen, sumoran, u tankom sivom vrskaputu sa mekim napred natučenim i malo naherenim šeširom. Uvek sam ga takvog viđao i kao takvog zapamtio. Simpatični »Šilja«, kako su ga zvala braća Milutin, Dragutin i Žarko, išao je ravnomernim hodom, kao i svi Ilići, koji se nikad nikud nisu žurili, ali Vojislav uvek sa cigarom u ustima. Kad ujutru krene od kuće svraćao je »Kod sedam Švaba«, »Praga« »Dardanela«, gde je uz kafu čitao dnevne listove i slušao novosti. Posle bi se prebacio u »Pozorišnu kafanu« gde je provodio vreme u pošalicama i zadirkivanju sa glumcima čika Đurkom, Kolarevićem, čiča Ilijom, Dinulovićem, koji je tada bio ljubimac »treće galerije«, i drugima. Pred podne je kod »Žmurka« gde ga je obično čekao Kočika zvani »Družina«, to jest Kosta Anastasijević, Vojisavljev komšija i drug iz detinjstva. Bio je on štampar poznati pisac »Velikaške borbe u Srbiji« i urednik univerzitetskog časopisa »Misao«, koji je docnije tragično završio život davljenjem u Dunavu. Tu je Vojislav dolazio i zbog Mite Avramovića, zvanog »Munja« po satiričnom listu koji je uređivao. U »Munji« je Ilić napisao pesmu »U lov«, zbog koje je prvi broj bio zabranjen. Za Vojisavljevim stolom bio je i redovni gost David Spoljarić, novinar inače austriski oficir koji je pobegao u Srbiju. Austriske vlasti su ovoga čoveka i ovde ganjale, da se morao skloniti u Malu Aziju gde je krajem devedesetih godina umro u krajnjoj bedi kao čistač cipela na jednoj železničkoj stanici u Turskoj. Oko podne kod »Žmurka« iskupljalo se i nekoliko trgovaca iz najbliže okoline, kao i velikoškolaca koji su voleli Vojislava i rado slušali njegova pričanja u čemu je on bio veliki majstor. Tu se, kako se onda govorilo »krckala« komovica i dobra »šljivka« uz »kisele paprike i mlad beli luk u sirćetu«.

Kad je bilo više novaca išlo se posle rakije na pivo kod »Kolarca« gde se sastajali drugovi i prijatelji, koji su vodili beskrajne razgovore o politici i književnosti. A uveče obično se sedelo u »Esnafskoj kafani« ili kod »Dva anđela«... Vojislav nigde nije bio zaposlen, iako su u svim ministarstvima postojale njegove molbe za službu. Nijedan ministar nije ga hteo postaviti zato što je imao, po njihovom mišljenju, jednu glavnu manu — bio je pesnik. Vlade su se menjale ali niko nije uzimao u razmatranje njegove molbe. A kad je neko od prijatelja pokušavao da kaže neku lepu reč o Vojislavu u vidu preporuke za ma kakvo mesto, novi ministar bi se zlovoljno nasmejao, odmahnuo rukom i procedio kroz zube: »Koješta«! Manite se toga! On je pesnik!«

Sve je to trajalo tako, dok za ministra prosvete nije došao tada već poznati reakcionar i demagog Stojan Ribarac. O njemu se svugde s negodovanjem govorilo, pa je i Vojislav napisao na njegov račun poznati epigram:

»Bezobraznom javnom mnjenju
Učtivo skidam kapu,
A posle zbora o Vavedenju —
Na Ustav mećem šapu«

Ribarac se na ove stihove samo nasmejao i kako je slučajno na svome ministarskom stolu našao na Vojislavljevu molbu, za službu odmah je naredio da se napiše ukaz o njegovom postavljenju. A kad je on objavljen i u »Službenim novinama«, nastala su čestitanja zalivana »rakijom uz meze« u svima kafanama u koje je Vojislav zalazio. Kada je pesnik krenuo iz »Kolarca« u ministarstvo da zahvali ministru na ukazu, pesnik Milorad Mitrović pri ispraćaju pročitao je pred svima epigram:

»Ribarac te šopio...
Kad bi mogo Vojo,
Epigram bi popio
Il ko meze pojo —
Mesto da si u kazni,
Ti postade ukazni«.

Kad je Ilić zahvalio ministru na postavljenju upitao ga je »šta će raditi«.

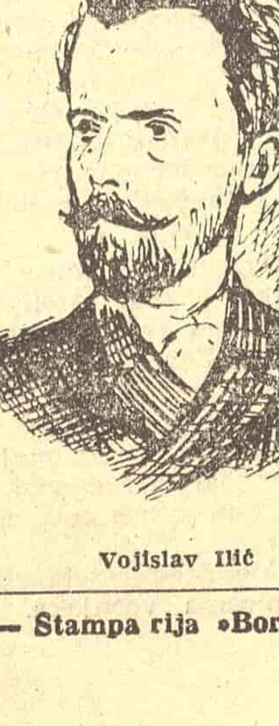

Vojislav Ilić

Ribarac se zadovoljno nasmejao i rekao mu: »To je vaša stvar...«

— Pitam — ponovio je zbunjeno Ilić — šta ću raditi i gde, u kojoj kancelariji?

Ministar pogleda pesnika, tobož prijateljski mu stavi ruku na rame i demagoški reče:

— Šta ćete raditi? — I to je vaša stvar. Ono što ste i dosad. A gde? — Pa, gde znate, gdegod hoćete, gde možete. U Palilulj kod »Žmurka«, ili kod »Dardanela« u šumi, kod kuće na Kalemegdanu, gde vam je volja. Samo radite i dalje kao dosada. Pišite. Makar i epigrame. Kakva kancelarija, kakvi delovodni protokoli! Nije to za vas! Više će koristi imati država od vašeg pisanja nego da vodite sve protokole i registre.

Tako je Vojislav dobio prvi ukaz...

Kod kuće pesnik je provodio časove pored knjiga, ne mareći za posete neželjenih ljudi. Lala sluga u kući, koga Ilić često pominje u svojim pesmama, brinuo se o njegovom miru. Domaćica Cica i on bili su gotovo članovi porodice. Lala je vodio računa o snabdevanju kuće. Imao je punomoćstvo za primanje penzije staroga Jove Ilića i brinuo se o svima utrošcima. U njihovu kuću došao je još kao golobrad mladić iz Banata, i ostao tu preko dvadeset godina. Kad se porodica počela razređivati, bilo selidbom ili smrću, sudbina ovog čestitog sluge takođe je pošla naniže. Napustivši »Ilićevo gnezdo« on je pokušavao da se nekako održi. Ali nespretan i neumešan, završio je život u starom Beogradu kao nosač pred nekadašnjom kafanom »Makedonijom«, u Vasinoj ulici, gde je satima tupo i sumorno sedeo na svome samaru. A Vojislav ga je ovekovečio u pesmi »Orgije«, koja počinje stihovima o dosadnim posetiocima:

»Nemati nimalo mira,
Pa to je doista pseći.
Lalo, zatvori vrata.
Pa slušaj šta ću ti reći:
Dođe li poznanik kakav,
da moju malenkost traži,
a ti ga učtivo primi,
pa onda ovako kaži:
»Gospodin na domu nije,
i tek će uveče stići
pa da vam ne bude dugo
— možete slobodno ići«...

Vojislav je u državnoj službi dobio zvanje korektora državne štamparije. Docnije, 1892 godine postao je učitelj u Turn-Severinu, u Rumuniji. Ubrzo posle toga postavljen je za vice-konzula u Prištini, gde se na čelu konzulata nalazio Branislav Nušić, književnik. Iz ovoga vremena poznata je pesma koju su njih dvojica uputili kao akt blagajni Ministarstva spoljnih poslova, tražeći da im se isplate zaostale prinadležnosti. Tu se između ostalog kaže:

»Izvolte, dakle, s patriotskim smislom
Poslati novac pod ranijim čislom,
Jer molbi našoj pridružuje glase —
Naš Partijalnik i naš Dnevnik kase!
— — — — — — — — — — — — —
A kad jednom i to izravnamo
Mi nove molbe mislimo da damo
I napisane sa krvlju i znojem
Pod poverljivim poslaćemo brojem —
Da spomen na nas vekovima živi
U vašoj kasi i vašoj arhivi!«

Pre dolaska u Prištinu, vojislav je bio kao rezervista na manevrima u Požarevcu, pa je tu nazebao i čim je stigao u Tursku lečio se u Skoplju, kod svoga prijatelja doktora Šuškalovića. Kao grudobolni prilično se vukao, i najzad, umro je od tuberkuloze u svojoj trideset četvrtoj godini u Beogradu, 21 januara 1894-te godine kao »najbolji pesnik svoga pokolenja«.

Mile PAVLOVIĆ

BELEŠKE

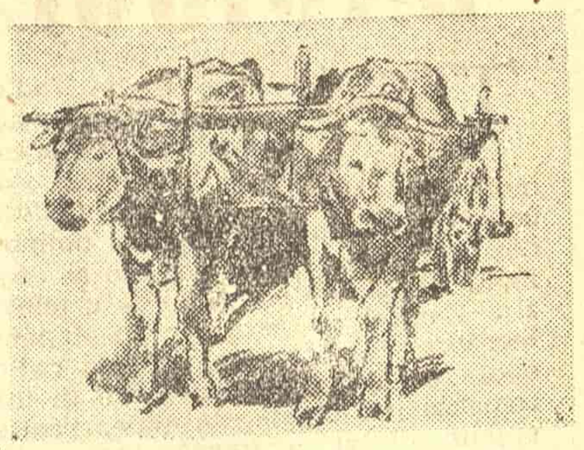

Lajči Paudur: Zaprega (Likovni prilog u najnovijem broju časopisa »Nova obzorja«)

STRANI SLAVISTI U JUGOSLAVIJI

U Sarajevu već duže vremena boravi grupa slavista iz Francuske, Nemačke, Austrije, Švajcarske, Švedske, Norveške, Danske, Velike Britanije, Holandije i Italije. Na filozofskom fakultetu oni slušaju predavanja iz srpskohrvatskog jezika i jugoslovenske književnosti. Predavači su profesori svih fakulteta naših glavnih republičkih gradova: Jova Vuković iz Sarajeva, Vice Zaninović i N. Hreste iz Zagreba, Antun Slodnjak iz Ljubljane, Voja Đurić iz Beograda, Blažo Koneske iz Skoplja, književnici Ivo Andrić, Eli Finci i drugi.

Svoje slobodno vreme strani slavisti provode u obilaženju sarajevskih kulturnih ustanova i njegovih znamenitosti, i u izletima u lepu sarajevsku okolinu. U Sarajevu oni ostaju još nekoliko dana, a pre povratka u svoje zemlje oni će posetiti hidrocentralu u Jablanici i gradove Dubrovnik, Split i Rijeku.

PRVI DOKUMENTARNI FILM O JUGOSLOVENSKOJ ZONI STT

U Kopru je ovih dana prikazan u letnjem bioskopu prvi dokumentarni film o Jugoslovenskoj zoni STT, u kome su prikazani zajednički uspesi Slovenaca, Hrvata i Italijana na socijalističkoj izgradnji. Film obiluje i uspelim snimcima slikovitih pejzaža.

MUZEJ RIJEČKOG KAZALIŠTA

Na Rijeci se vrše pripreme za otvaranje muzeja Riječkog narodnog kazališta, prvog muzeja ove vrste u našoj zemlji. Oktobra ove godine u jednoj zgradi nedaleko od teatra izložiće se razni dokumenti koji prikazuju razvoj pozorišne umetnosti u ovom gradu, u toku poslednja dva stoleća. Jedno odeljenje muzeja biće posvećeno delatnosti kompozitora Ivana Zajca, koji je polovinom prošlog veka bio direktor i dirigent riječke opere, a jedno će sadržati samo dokumente o pozorišnoj družini »Otokar Keršovani«, koja je za vreme Narodnooslobodilačkog rata delovala na teritoriji današnje Riječke oblasti.

TURNEJA ANSAMBLA NARODNIH IGARA SRBIJE PO VELIKOJ BRITANIJI, HOLANDIJI I BELGIJI

Oko mesec dana provešće na turneji po Velikoj Britaniji, Belgiji i Holandiji, Ansambl narodnih igara Srbije, koji krajem avgusta kreće na put. Prvi koncerti daće se u gradovima Velike Britanije. Na programu Ansambl ima pesme i igre svih naroda Jugoslavije.

»NOVA OBZORJA« BROJ 7—8

Najnoviji broj slovenačkog časopisa »Nova obzorja« u broju 7—8 donosi sledeće priloge: A. Melik »Celovec, Maribor, Gorica, Trst«, T. Ujević—T. Potokar »Vsakodnevna tožna pesem«, Gaber »Joži«, B. Rudolf »Srečanje z mescem« i »Ponočna zbranost«, F. Filipič »Zgodba o mesecu«, V. Taufer »Trave«, M. Žnidaršič »Najina pesem«, P. Marinc »Pismo«, J. Strmec »Jutro«, B. Kranjec »O nisem jaz ob prašni cesti veja«, M. Skorjanec »Jutro v vinogradu« i »November«, Lj. Nenadović »O Njegošu«, K. Kovič »Obrni list« i »Zdravica«, B. Teply »Podložniško v prašanje v stoletju perd marčno revolucijo«, A. Ingolič »Človek na meji«, O. Hudales »Petindvajset let odrske umetnosti Mileve Zakrajškove», T. P. »Tin Ujević«, B. Krajnc »Anton Gvajc — slikar brez problematike«, A. Baš »O starejših smrtnih običajih pri Slovanih«. U rubrici Ocene i poročila: M. Mejak »Poezija Jožeta Šmita«, F. Šrimpf »Jack London in trije prevodi njegovih del«, B. Rudolf »Sergej Obrazcov, Igralec z lutko«, B. Hartman »Operacija« Mire Pucove — prvi nastop celjskega poklicnega gledališča«, F. Šijanec« »Razstava Društva slovenskih upodabljajočih umetnikov v Ljubljani«. U rubrici Zapiski: F. Baš »France Marolt v Slovenski Bistrici«, T. P. »Smrt Hiacinta Petrisa«, B. Teply »Obnova rojstnega doma Stanka Vraza in slovesnost ob stoletnici pesnikove smrti«. Slike: L. Pandur i A. Gvajc.

BIBLIOGRAFIJA

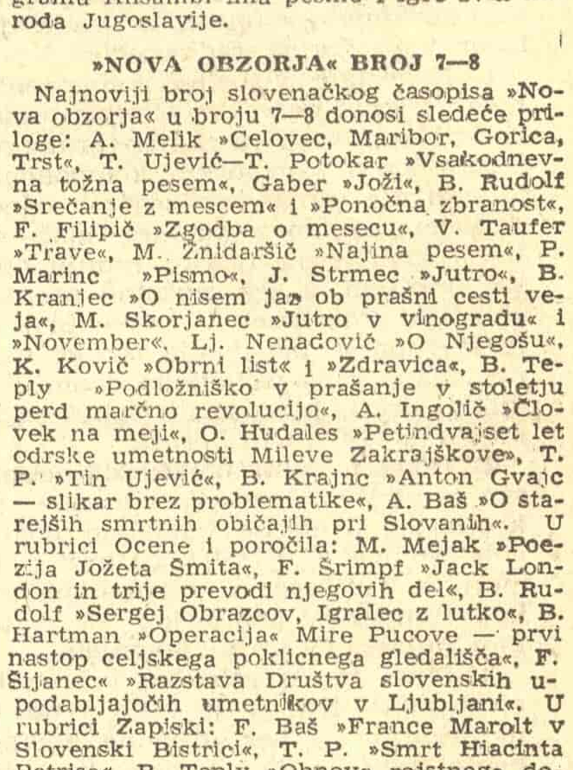

Josip Barković: **Tri smrti**, pripovetke. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1951, latinicom, str. 139 cijena 85 din.

Miodrag Borisavljević: **Vukovi**, pripovetke. Izdanje »Prosvete« Beograd 1951, ćirilicom, str. 87, cena 75 din.

Narodne junačke pesme, knjiga druga. Izdanje »Novog pokolenja«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 34 cena 35 din.

Ivo Senković i aga od Ribnika, narodna pesma. Izdanje »Novog pokolenja«, Beograd 1951 ćirilicom str. 24, cena 25 din.

Mopasan: **Vir** pripovetke. Preveo Marko Vidojković. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951, ćirilicom, str. 52 cena 15 din.

Lajam O'Flaerti: **Za hlebom**, pripovetke Prevela Ljubica Popović. Izdanje »Prosvete«, Beograd 1951 ćirilicom, str. 44, cena 15 din.

ISPRAVKA

U prošlom broju našega lista ispušten je datum pisanja pesme »Jesenja slutnja« na Dunavu« od Jovana Popovića. Treba da stoji: 1940. Molimo čitaoce da ovo uvaže.

UREDNICI:
Dušan Kostić i Tanasije Mladenović

Broj čekovnog računa 102-9032020
Pošt. fah redakcije 617
Poštanski fah administracije 629
Rukopisi se ne vraćaju

Odgovorni urednik: Dušan Kostić, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.